



ČASOPIS ZA TURIZEM IN KULTURO, MAJ 2019

Karavanke

V deželi velikih mož ...

STRANI 6, 7

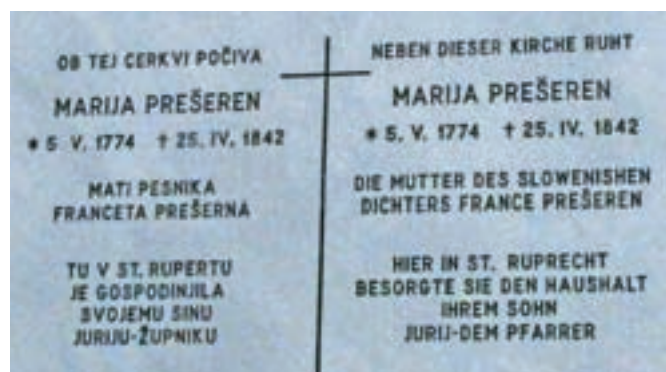


Pot kulturne dediščine Žirovnica je ena najlepših tematskih poti v Sloveniji. Povezuje štiri rojstne hiše velikanov slovenske književnosti: Franceta Prešerna, Matije Čopa, Frana Saleškega Finžgarja in Janeza Jalna, vanjo pa je vključen tudi čebelnjak Antona Janše. Na fotografiji: doprsni kip Franceta Prešerna pred Prešernovo rojstno hišo v Vrbi. / Foto: Gorazd Kavčič

Prešernove avstrijske in koroške poti in vezi. Prešeren je študiral na Dunaju, znana je njegova dunajska ljubezenska epizoda, na poseben način pa je povezan tudi s Koroško. **STRAN 4**

Lepo je slišati, da ljudje še berejo. Pogovor s Florjanom Lipušem iz Sel pri Žitari vasi, koroškoslovenskim pisateljem in prevajalcem, rojenim v okolici Železne Kaple. **STRANI 8, 9**

Vedno smo našli pot eden do drugega. Razstava Karavanke – prostor povezav in razhajanj predstavlja pestrost odnosov med Gorenjsko in Koroško. **STRANI 12, 13**



KARAVANKE

Nov čezmejni časopis

Pred vami je prva številka priloge Karavanke, časopisa za turizem in kulturo. Izhaja v okviru čezmejnega projekta SMART Tourist, ki uvaja tudi blagovno znamko SPread Karavanke.

Marija Volčjak

Karavanke so čezmejni časopis, letos in prihodnje leto bo izšlo še devet časopisnih prilog v slovenskem jeziku in dve obsežnejši v nemškem jeziku. Za Gorenjski glas je to že drugi čezmejni časopis. Prvi je bil Sosed/Nachbar, z njim smo ustvarjali medsebojno razumevanje in empatijo ter spodbujali kulturne in družabne vezi med ljudmi na obeh straneh Karavank, svoje poslanstvo je dobro izpolnil.

Zato smo po desetih letih naredili korak naprej in z novim čezmejnimi projektom SMART Tourist vam želimo približati kulturno-literarno dediščino Karavank. Ne le s časopisnimi prilogami in knjigami v tiskani in elektronski obliki, temveč tudi z oblikovanjem turističnih paketov in pešpoti, na katerih vas bo spremljala mobilna aplikacija kot samostojni turistični vodič. Kulturno literarno dediščino vam torej želimo približati na sodoben, inovativen način, saj s pomočjo mobilnega telefona lahko združujemo miselno in telesno rekreacijo. Pisatelje, pesnike, dramatik, glasbenike in njihova dela boste spoznavali med hojo v naravi. Že na začetku projekta ugotovljamo, da so Karavanke navdih številnim avtorjem, zato ne bomo imeli težav z naborom tem, temveč z njihovim izborom.

Gorenjski glas je vodilni partner čezmejnega projekta SMART Tourist, ki spada

v evropski Program sodelovanja Interreg V-A Slovenija Avstrija 2014–2020. Na avstrijski strani imamo dva partnerja, ki sta si zanimivo različna. Mohorjevo družbo iz Celovca odlikuje stoletna tradicija, saj je to najstarejša koroška založba in sploh najstarejša založba, ki izdaja slovenske knjige. Podjetje xamoom iz Celovca je mlado, saj je kot start-up podjetje začelo delovati pred sedmimi leti, ukvarja se s sodobnimi digitalnimi tehnologijami in deluje predvsem na področju turizma in kulture ter veliko pozornosti namenja dostopu do digitalnih vsebin brez ovir.

Čezmejni projekt SMART Tourist traja tri leta, celotna vrednost projekta znaša 980 tisoč evrov, večino sredstev prispeva Evropska unija, Evropski sklad za regionalni razvoj. Gorenjski glas je kot vodilni partner pred letom dni pogodbo podpisal s Službo vlade za razvoj in evropsko kohezijsko politiko (SVRK), njihove mariborske službe vestno spremljajo uresničevanje projekta.

Prepričani smo, da bomo nov čezmejni projekt uspešno zaključili in »trasirali« pohode po literarnih poteh, na katerih boste sami doživljali čare, skrivnosti in moč karavanške regije. Čas je, da Karavanke povezujejo, saj so dolgo ločevale. Kulturna dediščina na območju Karavank je bogata, zato lahko s pomočjo turizma postane pomemben dejavnik povezovanja.



Urednik **Cveto Zaplotnik**
Odgovorna urednica **Marija Volčjak**
Izdajatelj **Gorenjski glas, d. o. o., Kranj,**
Nazorjeva ulica 1, 4000 Kranj

Priloga Karavanke izhaja v okviru čezmejnega projekta SMART Tourist, ki spada v Program sodelovanja Interreg V-A Slovenija Avstrija 2014–2020; prva številka je izšla 17. maja 2019 kot priloga Gorenjskega glasa številka 39. Naklada: 20 tisoč izvodov, tisk: Delo, d. o. o., Ljubljana – Tiskarsko središče. Karavanke so priložene Gorenjskemu glasu in poslone na izbrane naslove na Gorenjskem in na avstrijskem Koroškem. Distribucija: Pošta Slovenije, d. o. o., Maribor

GORENJSKI GLAS (ISSN 0352-6666) je registrirana blagovna in storitvena znamka pod št. 9771961 pri Uradu RS za intelektualno lastnino. Časopis Gorenjski glas je vpisan v razvid medijev pri Ministrstvu za kulturo RS pod zaporedno številko 324. Ustanovitelj in izdajatelj: Gorenjski glas, d. o. o., Kranj, Nazorjeva ulica 1, 4000 Kranj, direktorica Marija Volčjak, telefon 386 (0)4 201 42 00, e-pošta: info@g-glas.si, spletni časopis www.gorenjskiglas.si. Delovni čas: ob delavnikih od 8. do 16. ure, ob sredah do 17. ure, ob petkih do 15. ure.

Karavanke vir navdiha in izziv za sodelovanje

Karavanke, najdaljša gorska veriga v Sloveniji, so vir navdiha, v preteklosti so bile pojem ločevanja, v sedanjem času pa so izziv za sodelovanje.



Karavanke so najdaljše slovensko gorovje, njihov najvišji vrh je Stol (na fotografiji). / Foto: Gorazd Kavčič

Jože Košnjek

Karavanke ali Karawanen po nemško je ime za najdaljšo slovensko gorsko verigo, dolgo kar 120 kilometrov – »karavano vrhov« od Trbiža do Slovenj Gradca, Uršlje gore, Pece in Boča do Donačke gore na meji s Hrvaško. Karavanke so gorski biser s prestižnimi vrhovi, kot so najvišji Stol ali Hochstuhl po nemško z 2236 metri višine, pa Golica in Kepa, ki ji na koroški strani rečejo Jepa in nemško govoreči Mittagskogel, Begunjščica, Košuta, Obir ali Ojstrec z nemškim imenom Hochober, Peca in že omenjeni Uršlja gora, Boč in Donačka gora. To so vrhovi, na katere lezejo ljudje s severne in južne strani in si na vrhu delijo užitke in poglede na obe strani gora.

Čez Karavanke vodi pot do Jadrana

V zgodovini so se narodi vojskovali za Karavanke. Nič čudnega, saj so že davno nazaj ugotovili, da vodi čez Karavanke, ki so zadnja gorska pregrada na poti od središča Evrope so Sredozemskega oziroma Jadranskega morja, najkrajša pot iz Evrope do že omenjenih morij. Čez Karavanke so vodile prve trgovske poti z juga proti severu Evrope. Na Karavankah, na območju Ljubelja, so se leta 1813 udarili koroški brambovci in

Napoleonovi vojaki, ki so tod doživeli usoden poraz, ki je pomenil začetek konca Ilirskih provinc. Na Karavankah so se slovenski fantje in možje tolkli za slovensko zemljo in slovenski jezik na Koroškem in po drugi svetovni vojni določena meja na Karavankah je dokončno razdelila slovensko narodno telo na del, ki je ostal v Sloveniji, in na del, ki je postal del Avstrije. In po drugi svetovni vojni, ko je že zavladal mir, so bile prav na območju Karavank postavljene vojaške utrdbe, ki bi zaustavile morebiten prodor vojaštva z jugoslovanske strani na Koroško. Še v zadnjem desetletju preteklega stoletja je bil ta strah nočna mora marsikaterega prebivalca sosednje dežele. Danes nas drug drugega ni več strah, ampak so se oboroženi varuhi meje znova pojavili na Karavankah zaradi drugih razlogov. Svetovni vojaški in politični mešetarji so poslali na beg v obljubljeni Evropo, tudi čez Karavanke, na ti-soče ljudi.

Vir navdiha za literate, umetnike, glasbenike ...

Karavanke niso le pojem za ločevanje, za sovraštvo, nezaupanje in vojne. Karavanke so vir navdiha. Neverjetno, koliko literatov, umetnikov in glasbenikov vseh vrst je bilo doma na obeh

straneh Karavank. Spomnimo se legendarnih Avsenikov, ki v eni od svojih viž pojajo: »Lepe ste, ve Karavanke, rad vas bom vedno imel.« In na koroški strani Pavla Kernjaka. Oba sta bila samouka in oba sta zorela v vznožju teh gora. Otroci Karavank so pesnik France Prešeren, pisatelja duhovnika Fran Saleški Finžgar in Janez Jalen, eno prvih slovenskih peres Anton Tomaž Linhart in na slovenski strani Koroške Lovro Kuhar oziroma Prežihov Voranc ter Primož Suhodolčan. Na koroški strani so bili doma Ziljana Matija Majar-Ziljski in Urban Jarnik, v odmaknjenih kapelskih grapah pa Valentin Polanšek, Maja Haderlap in Florjan Lipuš. Malo dlje naprej, tudi pod Peco, je bila doma pesnica Libuškega polja Milka Hartman. Le redko najdemo kraje, kjer bi se tako zgoščeno rojevala velika imena najrazličnejših zvrsti umetnosti. Te gore, v katere se zarezujejo grape in doline, so resnični vir navdiha in ustvarjalnosti.

Gorovje povezovanja

Srčno upamo, da bodo postajale Karavanke še naprej gorovje povezovanja. Južno in severno stran povezujejo ceste in dva predora: železniški in cestni na Hrušici. Čez štiri leta bodo Karavanke znova preluknjane z dodatno cevjo cestnega predora. Čez

Karavanke in skoznje se dnevno vozi na stotine ljudi s trebuhom za kruhom, žal veliko več z naše na ono stran. Naši dijaki in študentje študirajo na Koroškem, vedno več Korošcev pa v Ljubljani. Celovec in Ljubljano že tri leta povezuje avtobus. Veliko je osebnih znanstev, sorodstvenih zvez. Deželi na severni in južni strani Karavank sta turistično zanimivi, poleti in še zlasti pozimi. Sosedje na severni strani Karavank bodo pomagali pri organizaciji svetovnega prvenstva v nordijskem smučanju leta 2023 v Planici. Na mnogih področjih skupaj skrbimo za varovanje narave, kulturno dediščino, varno življenje in organizacijo pomoči, če bi jo kdo na tej ali oni strani potreboval.

Pa še nekaj povezuje ljudi pod Karavankami: narodova bit, kultura in jezik. Na severni strani Karavank, v osrčju teh gora, živijo Slovenci, ki se borijo za svoj obstoj, za jezik in kulturo. Kdor še ni bil tam, ne more vedeti, da se morajo oni tam za stvari, ki se zdijo nam vsakdanje, samoumevne, boriti! Bratje in sestre smo v narodu, v kulturi, navadah in jeziku, čeprav so med nami visoke gore. Nismo daleč vaseksebi. Samo drug k drugemu je treba. Tako bodo Karavanke še nižje in še bolj skupna gora nas, ljudi, ki živimo v njihovem podnožju.

OBLETNICA

Monografija o Gorenjki s koroško senco

Ob stoti obletnici rojstva plodovite pisateljice in prevajalke Mimi Malenšek (1919–2012) je v zbirki Znameniti Podbrežani izšla monografija *V vročem soncu vonj pelina*. Izdalo jo je Kulturno društvo (KD) Tabor Podbrezje, ravno s tem krajem in Podbrežani je bila Malenškova iskreno povezana. Rodila se je v Dobrli vasi na Koroškem ...

Suzana P. Kovačič,
foto: Tina Dokl

Bil je 8. februar 1919, ko se je rodila Mimi Malenšek v Dobrli vasi na Koroškem: »... v kraju torej, kjer so prevladovali slovensko govoreči prebivalci, a je imel tedaj še nejasno usodo; ko se je razjasnila, pa je pripadel novi državi Avstriji – sveži, močno obrezani in skrčeni republiko Avstriji. Oče je bil s te strani nove meje, z otrokovo materjo pa kmalu sprt. Končno sta se dogovorila tako, da so dete iz Dobrle vasi dostavili na jug, do Jesenic, nato pa jo je prevzel oče in odnesel naprej, ne prav daleč, na pol poti od Jesenic do Ljubljane, v Podbrezje. Ampak v novo državo Srbov, Hrvatov in Slovencev oziroma v Jugoslavijo. Zakaj oče in kje je skrita mama? Ta prvina sodi v svet, ki ga je vojna spravila s tira. Zveza med mladim moškimi in žensko

to z drugim –, da prvi ni mrtev. Živ je in prihaja domov! Tako se mlada ženska znajde v hudi, dvojni dilemi: v precepu med dvema fantoma ter za nameček še v dilemi, ali ostati z otrokom ali brez njega. Sprejme odločitev – ki jo bo potem zelo težila –, da ne more razočarati tistega, ki je vstal od mrtvih, in raje prizadene tistega, s katerim ima otroka. Pa seveda tega otroka, ki ga nato kot trimesečnega dojenčka odpošljejo čez hribe, ne prav daleč, toda v drugo državo in v druge kraje, na očetov dom ...« so besede o »Gorenjki s koroško senco« vklesane v monografijo.

Domačega kruha nikdar ne pozabiš

Na otroška leta pri očetu Francu v Podbrezjah je imela Mimi lepe spomine. Po srednji šoli, ki jo je opravljala najprej v Trziču in nato v Kranju malo pred drugo svetov-

izkušnje. Malenškova je kasneje živela v Ljubljani, a so se s Podbrežani stkale tako tesne vezi, da je postala najprej častna članica KD Tabor Podbrezje, potem tudi častna občanka občine Naklo. Podbreški knjižnici je zapustila svoj celotni pisateljski in prevajalski opus. Umrta je 13. aprila 2012 v Ljubljani, na njeno željo so jo pokopali ob očetu v grobu pri farni cerkvi sv. Jakoba v Podbrezjah. Leta 2013 so pred farno cerkvijo odkrili njen doprni kip, vanj so vklesane njene besede: Domačega kruha nikdar ne pozabiš.

Monografija darilo pisateljici

Monografija, darilo KD Tabor Podbrezje pisateljici, je v dobri polovici raziskovanje Alenke Puhar, ki se je posvetila življenju in delu Mimi Malenšek. Monografijo je uredil Jožef Perne, ki se Malenškove spominja kot spoštovane gostje, iskrive sogovornice in modre učiteljice, ki je rada in pogosto obiskovala kulturne dogodke v Podbrezjah. »Zdaj simbolno zopet prihaja nazaj in se vrača z monografijo.« Avtorji krajših prispevkov v monografiji so prijatelji, sorodniki, vaščani ...: Milan Debeljak, Marta Frantar, Niko Grafenauer, Berta Golob, Janez Janša, Meta Kušar, Nataša Kne Leben, Neža Maurer, Stane Mihelič, Dragica Perne, Jožef Perne, Tone



Od leve: predsednica Kulturnega društva Tabor Podbrezje Dragica (Daca) Perne, avtorica monografije Alenka Puhar in njen urednik Jožef Perne

Strlič, Mira Uršič Šparovec. Jezikovni pregled je opravil dr. Jože Gasperič, oblikovno jo je zasnovala Eva Remškar. »O naših znamenitih Podbrežanih govorimo zadnja leta in skoraj o vseh smo že izdali vsaj broširano izdajo. Po izdaji monografije o slikarki Ivani Kobilca leta 2016 je kar sama od sebe prišla ideja o monografiji o naši dragi pisateljici in prevajalki Mimi Malenšek,« je pojasnil Perne, ki si je kot urednik zastavil cilj, da k besedilom Alenke Puhar poudarijo tudi povezanost Mimi Malenšek s Podbrezjami in Podbrežani. Kajti ona domače vasi ni nikoli pozabila.

V vročem soncu vonj pelina

Štirideset del je izdala Malenškova, večinoma romane, zajetna dela. Tudi glavna avtorica monografije Alenka Puhar o Mimi Malenšek zapiše, da je »daleč čez vse imela rada romane in povesti. Pisala je tudi pesmi in igre, scenarije in dnevnike, pravzaprav je znala napisati kar koli, a najbolj od vsega so jo pritegovale zgodbe, ki so ji prišle na pot in jo vabile: Ne bi iz mene naredila romana?«

Besede v vročem soncu vonj pelina, ki so postale naslov monografije, je Alenka Puhar vzela iz knjige Mimi

Malenšek Kavatine za angela vremenarja. »Vonj divjega pelina nastopi čisto na koncu za zaključni akord te knjige. Pisateljica je hotela z ostrim vonjem ponazoriti grenko, bridko nostalgijo. Vso noč je namreč predsedela s svojim znancem iz mladosti, ki se je spovedoval o svojem nelahkem, razočaranem polnem življenju. Naslov za biografijo sem iskala po zalogi tega, kar sama imenujem zeleni jezik. Besede in podobe iz narave, rastlinskega in živalskega sveta, vremenskih in nebesnih pojavov. Pri Mimi Malenšek se najde bogata zaloga. Njena prva knjiga je bila Pesem polja, zadnja Ko dozori jerebika. Vmes pa – sonce je obstalo, labodi so zapeli, zlati čebelji roj je nabiral med. Poskusila je pogledati za temno stran meseca, začutila piš marčnega vetra, sedla je v roko pomladi,« slikovito opiše Puharjeva.

In zdaj še k rahlo izpisanim, komaj opaznim besedam na platnicah monografije. Svetloba, vodovje, veter, drevesa, daljave, bližina, minevanje, vprašljivost, iskanje, ranljivost, slepilo, resničnost. To so besede, ki jih je Malenškova sama izbrala kot najbolj nepogrešljive, najljubše, zanjo najbolj značilne. Puharjeva bi dodala še eno besedo, tradicija, saj je bila Malenškova prepričana o pomenu običajev, ki se dedujejo iz roda v rod.



Naslovnica monografije



Kolaž fotografij Mimi Malenšek

se je spleta v zasilni bolnici, kjer se je on zdravil, ona pa je bila bolničarka, in v času, ko je bil njen prvi fant odsoten, v vojski, pogrešan, verjetno padel. A potem se izkaže – ko je ona že noseča, in

no vojno, je delala pri časopisu Naša moč. Od konca vojne naprej se je posvečala večinoma pisateljevanju in v svojem dolgem ustvarjalnem obdobju prelila v besede svoja življenjska spoznanja in



Predstavitve monografije je bila v Podbrezjah ob slovenskem kulturnem prazniku osmega februarja – na rojstni dan Mimi Malenšek in na dan smrti pesnika Franceta Prešerna.

PREŠERNOVE POTI

Prešernove avstrijske in koroške poti in vezi

Letos je minilo sto sedemdeset let od smrti največjega slovenskega pesnika Franceta Prešerna. Prešeren je študiral na Dunaju, znana je njegova dunajska ljubezenska epizoda, na prav poseben način pa je povezan tudi s Koroško in Korošci.

Miha Naglič

Prešeren se je rodil na južni strani Karavank. Da bi se kdaj podal čeznje že kot otrok, ni izpričano. Njegova prva pot iz Kranjske na sever ga je leta 1821 vodila na Dunaj, kamor je šel študirat. Tu je najprej dokončal tretji letnik filozofije, potem pa je v letih 1822–1828 študiral pravo. »Leta 1824 je domačim v pismu sporočil, da se je dokončno odločil za študij prava. Prišlo je do spora s starši, saj je mati želela, da bi postal duhovnik. Prešeren je pri odločitvi vztrajal, čeprav so mu domači in strici duhovniki odtegovali denarno pomoč. Kljub temu mu je uspelo shajati, saj je bil od leta 1822 Knafljev štipendist, še vedno mu je pomagal stric Jožef, denar pa si je služil tudi kot domači učitelj v Klinkowströmovem zavodu

za katoliško mladino. To službo je moral zaradi svoje svobodomiselnosti in ker je gojencu, kasnejšemu pesniku in politiku Anastaziju Grünu (pravo ime Anton Alexander von Auersperg) – grofu Auerspergu, posojal prepovedane knjige, zapustiti.« (Wikipedija)

Dunajska in graška skušnjava

Znana je Prešernova dunajska ljubezenska epizoda. Dunajčanka, pri kateri je stanoval kot študent, mu je dobesedno ponujala svojo hčer, ki se temu tudi sama ni upirala. Franceta je rešila njegova zadržanost; pozneje se je namreč izkazalo, da je bilo dekletu že noseče, pretkani Dunajčanki pa sta hoteli posledice naprtiti naivnemu Kranjcu.

Dve leti po vrnitvi z Dunaja, okoli leta 1830, je v

pesnikovo življenje vstopila dama iz Gradca: Marija Johana Khlun, rojena 7. decembra 1798. V pismu Čelakovskemu iz leta 1833 je zapisal, da »se mi je ljubezen z nekakšno gospodično v Gradcu le zavolj tega podrla, ker sem ji premalo pisal«. Ta ironija ne more prikriti dejstva, da je šlo za zelo nesrečno ljubezen. Nesrečno zato, ker je bila bolj z njene kot z njegove strani. Dekle, ki je bilo precej premožno in ne več rosno mlado, je skušalo doseči, da bi se Prešeren z njo zaročil in poročil. Ko bi se moral odločiti, jo je zavrnil. Baj je trdil, da zato, ker ni hotel biti od nje vzdrževan, vendar je to v protislovju z njegovim poznejšim norenjem za Julijo, ki je veljala za najbogatejšo nevesto v mestu. Zanimivo je tudi tisto, kar je o Khlunovi povedala Prešernova sestra Lenka. »Eno iz Gradca je hotel doktor vzeti. Prav nič ni znala slovenskega. Zato se je doktor šalil in je rekel meni: "Moja žena bo nemškuta; pa se po kranjsko piše." Kljun se je pisala. Na to je še rekel: "Moja žena se ne bo mogla kregati z vami sestrami: ker vas nobena nemškega ne zna." Njena sestra je imela dr. Snoja v Ljubljani. V letih 1832 je ta rodovina blizu Goričice stanovala. Imeli so tu najeto. Bila je ta Kljunova takrat na Goričici pri maši, na sv. Ane dan v cerkvi. Sem jo videla. Bila je zavber ženska.« Če bi se Prešeren poročil s Khlunovo, bi verjetno postal dobro stoječi odvetnik v Gradcu, a za slovensko pozicijo bi bil gotovo izgubljen. Bog ne daj!

Prešernove koroške poti in vezi

France Prešeren je bil na prav poseben način povezan tudi s Koroško in Korošci. Francetov oče Šimen se je v mladosti skrival na Koroškem, da ga ne bi poklicali k vojakom. Pesnikova mati Mina pa je bila eno leto učenka v nunski šoli v Beljaku, kjer se je naučila dobro nemško in so ji zato potem doma rekli kar »nemška salata«. Pesnik sam je bil na Koroškem vsaj dvakrat: v prvi polovici leta 1832, ko se je na višjem sodišču v Celovcu pripravil in v drugi



Prešernova spominska plošča v Celovcu pri sodni palači na Viktringer Ringu / Foto: Johann Jaritz, Wikipedija

Dunajčanka, pri kateri je stanoval kot študent, je Prešernu dobesedno ponujala svojo hčer, ki se temu tudi sama ni upirala. Franceta je rešila njegova zadržanost; pozneje se je namreč izkazalo, da je bilo dekletu že noseče, pretkani Dunajčanki pa sta hoteli posledice naprtiti naivnemu Kranjcu.

polovici maja tudi opravil sodno-odvetniški izpit; drugič pa, ko je v Šentrupertu (Sankt Ruprecht am Moos) nad Beljakom obiskal brata Jurija, ki je po Koroškem služboval kot duhovnik.

Iz Celovca je pisal več pismem; ohranjenih je pet prijatelju Matiji Čopu in eno Mihiu Kastelcu. Dne 5. svečana 1832 piše Čopu v nemščini: »Celovec poznaš tako dobro kot jaz. Ljudje so po svoje pristrčni, če hvališ vse, kar je hvale vredno ali pa tudi ni. Zlasti se košatijo na račun Ljubljane. Ljubljanci imajo neprimerno več svetskega čuta ko Celovčani. Le preveč strpni so v marsikaterem pogledu: vsakega pritepenega kričača puste kričati in prvačiti. Naravno je, da se skušajo ljudje, ki sami nič niso, uveljavljati tako, da v nič devljejo domačine. V tem so Korošci pametnejši: takemu bahaču znajo, če že ne z jezikom, pa vsaj s pestjo zamašiti gobec. Doslej sem se le malo ogledal,

pa Ti o Celovcu ne vem veliko povedati. Ljubljanke se mi zde v splošnem zaljše kakor meščanske Celovčanke; vendar pa je ena izmed njih napravila name vtis, ki o tem nekdo ne bi smel nič izvedeti. Preproste Korošice so povprek zale, pa zelo nesnažne ...« V pismu 13. svečana pa zapiše: »Včeraj smo slavili rojstni dan našega veličanstva. Korošci so boljši patrioti kot mi. Gledališče je bilo prenatrpano, vivat klici sila hrupni, začetek narodne himne so morali trikrat ponoviti. Tu se zgledujete!«

Nadvse zanimivo in pretresljivo je tudi pismo, ki je bilo pesniku poslano s Koroške deset let pozneje. Pesnikova mati in sestra Lenka sta takrat živeli pri Juriju. Ko je mati začutila, da bo umrla, je sinu Juriju za Franceta narekovala dobro znano in pretresljivo pismo. Na materin pogreb na Koroško France ni šel, ni (z)mogel. V Šentrupertu je na cerkvi še vedno

plošča v njen spomin.

In kakšni so bili odnosi med pesnikom, ki je bil »frajgajst« in bratom duhovnikom? »Pesnik in Jurij sta se drug drugemu odtujila, ker je bil slednji nazorsko precej nestrpen, le poredkoma sta si dopisovala, a pisma niso ohranjena. Bil je varčen in svojeglaven ... Pesnik ga je obiskal na Koroškem le enkrat, in sicer v Šentrupertu z dr. Blažem Crobathom in njegovo hčerjo Luizo, a to je bilo že po materini smrti. Med Francetovo boleznijo je zalagal brata in Katro z denarjem. Ernestina Jelovškova zatrjuje, da se je udeležil bratovega pogreba in morda pri tej priliki dal uničiti nekaj njegovih knjig in rokopisov ... Do matere pesnikovih otrok, ki se je v stiski obrnila nanj s prošnjo za pomoč, je bil trd, celo krut.« Jurij je umrl v Ovčji vasi pri Žabnicah, kjer nanj še zdaj spominja lep nagrobnik. (Vir: Slovenski biografski leksikon, dostopen tudi na spletu, gesli Prešeren in France Prešeren.)



Spominska plošča Prešernovi materi Mini na zidu cerkve v Šentrupertu pri Beljaku / Foto: Jože Košnjek

»Doslej sem se le malo ogledal, pa Ti o Celovcu ne vem veliko povedati. Ljubljanke se mi zde v splošnem zaljše kakor meščanske Celovčanke; vendar pa je ena izmed njih napravila name vtis, ki o tem nekdo ne bi smel nič izvedeti. Preproste Korošice so povprek zale, pa zelo nesnažne ...« (Prešeren v pismu Čopu iz Celovca, 1832)

POGOVOR O PREŠERNU

Kakorkoli obrneš, Prešeren je svetovni pesnik

Zakonca Marjana Vrabca in Alenko Bole Vrabec že več kot petdeset let družijo ljubezen do knjig. Poezija Franceta Prešerna ima v njuni bogati domači zbirki in njunih srcih posebno mesto. Besedni zvezi »največji slovenski pesnik« in »knjiga, najboljša prijateljica« sta pri Vrabčevih resnično dejstvo, neskončno oddaljeno od vsakodnevnih klišejev.

Marjana Ahačič

Radovljčan Marjan Vrabec ima v družinskem stanovanju v četrtem nadstropju enega od blokov v Radovljici izjemno zbirko Prešernovih Poezij. Po en primerek iz vsake od izdaj, številne prevode – več kot sto dvajset jih je vseh skupaj – pa tudi romane in drugo literaturo, ki se ukvarja s Prešernom. Njegova soproga Alenka Bole Vrabec, prevajalka in dramska igralka, deli možu ljubezen do tega pesnika svetovnega kova in tudi do knjig, njunih najboljših prijateljic v pomenu, ki je daleč od klišejskega.

Ko sva se zadnjič pogovarjala, gospod Vrabec, ste rekli, da vam v zbirki manjka izvod Prešernovih Poezij v bengalščini. Ste mu že kaj bliže?

Marjan Vrabec: »Imam ga že, imam, pred časom sem ga dobil; kot večino v Trubarjevem antikvariatu v Ljubljani.«

Kako ste se počutili, ko ste ga držali v rokah?

Marjan Vrabec: »Čudovito! Celo takoj sem našel mesto, kjer je Zdravljica ... Vrstni red pesmi je tudi v tej izdaji takšen kot v slovenski.«

Že desetletja sta med najbolj zvestimi obiskovalci radovljiske knjižnice. Pa vseeno imata tudi svojo lastno, izjemno bogato knjižnico. Zakaj si želita biti doma fizično obkrožena s knjigami?

Marjan Vrabec: »Zame je knjiga kot živo bitje. Ko jo vzamem v roke, jo poznam – čisto vse, ki jih imam doma, sem seveda prebral – in točno vem, kaj bom v knjigi poiskal. Morda občutek, ki ga potrebujem, da prežnem slabo voljo ... Tu bi lahko pravzaprav našteval brezštevne definicije o tem, kaj pomeni knjiga ... Jaz jih potrebujem – kot kruh.«

Alenka Bole Vrabec: »Soproga je zbiralec, jaz sem prevajalka. Sicer pa: imeti odnos do knjige je tako, kot ko si želiš nekoga pobožati. Lepo je, če je blizu in to lahko storiš v tistem trenutku. Gre za občutek topline, pričakovanja ... Sicer pa bi odgovor na vaše vprašanje najbolje pojasnil naslov dokumentarnega filma, ki ga je o meni in



Alenka Bole Vrabec in Marjan Vrabec / Foto: Gorazd Kavčič

mojem delu za nacionalno televizijo posnel Peter Ovsec: Nikoli brez knjige. Veste, jaz imam vedno, kamorkoli grem, s seboj vsaj eno knjigo. Zato mi tudi nikoli ni težko počakati – pri zobozdravniku, v čakalnici specialista, na uradu ... Se ne razburjam, da moram čakati, saj imam s seboj prijateljico.«

Za vaju torej dilema knjiga da ali ne tudi v času novih medijev ne obstaja?

Alenka Bole Vrabec: »Nikakor, a za generacijo, ki zdaj odrasča, je morda to res relevantno vprašanje ...«

Marjan Vrabec: »Ljudje niso več takšni, kot so bili ... Problem je človek, ne knjiga, in priznati je treba, da smo trenutno res v situaciji, ko se knjiga nekako odriva v stran, ko se ji jemlje zgodovinska vloga, ki jo je vedno imela. Žal ima mlada generacija nanjo verjetno res svoje poglede, drugačne od naših, tudi zaradi novih medijev. Koliko časa bo ta filozofija novih medijev zdržala, težko rečem, a če poslušam različne filozofe, strokovnjake s področja literature, družboslovja, lahko verjamem, da bo knjiga tudi kot medij spet pridobila veljavo. Nekatere stvari pač ostanejo večne.«

Je vonj papirja tisti, ki zmaga v primerjavi z elektronskimi bralniki?

Marjan Vrabec: »Eden od razlogov je prav gotovo.«

Alenka Bole Vrabec: »Tudi!«

Marjan Vrabec: »Najlažje knjigo – in mojo ljubezen do nje – razumemo, če jo vzamemo kot del umetniškega sveta. Pri tem pogledu se nam jasno približajo tudi ilustratorji, vsi mogoči komentatorji, esejisti in množica drugih ljudi, ki se s knjigo ukvarja. Dejstvo je pač, da je knjiga človeku nujni spremljevalec, pogosto vodnik, mentor ... Zato je imeti doma knjige užitek svoje vrste. Poglejte (s pogledom pokaže proti knjižni polici) Orfejev spev ... Kdaj sem ga že zadnjič imel v rokah? Pa Faust zraven njega, luksuzna izdaja, slovenska enciklopedija, katere prva polovica je izšla še v Jugoslaviji, druga pa v samostojni Sloveniji, za njo v drugi vrsti francoska enciklopedija ...«

Spomnim se še časov, ko so nekateri knjige kupovali v zbirkah »na metre«, da so postavljali z njimi pred obiski. Ste tudi vi poznali koga, ki si je tako opremil stanovanje?

Alenka Bole Vrabec: »Sem. A se spomnim tudi, da sem pripomnila, da imamo, če že govorimo o dolžinah, pri nas ti metre samo Franceta Prešerna!

Marjan Vrabec: »Šestnajst metrov ga je že, če pomerim takole počez ...«

Osupljiva številka, gospod Vrabec. Kako je Prešeren pravzaprav vstopil v vaše življenje in ustvaril tirnice, po katerih se ravnate še danes?

Marjan Vrabec: »Brati sem se naučil, ko sem bil star

pet, šest let, vojne še ni bilo. Spomnim se Finžgarjeve Makalonce, polne lepih ilustracij. Nato sem med očetovimi knjigami našel Gregorčičeve Poezije, prvo izdajo, se mi zdi ... Gregorčič je bil seveda enostavnejši, bolj čustven, manj zahteven od Prešerna, s katerim sem se srečal kasneje. Ni me takoj pritegnil, prezahteven je bil, jaz pa ne dovolj zrel, da bi ga razumel. Ampak potem je prišla vojna in povojni čas, to je obdobje, ko človek hitro dozori. Takrat se ti tudi Prešeren približa. Spomnim se, kako sem bral Uvod h Krstu pri Savici – kako domači so mi bili Črtomir in vsi drugi ljudje v pesnitvi! Spomnim se tudi, kako sem Prešernu kot mlad bralec zameril, da je Črtomira, bojevnika, na koncu poslal med duhovnike.«

Kdaj pa ste se Prešernove pesmi začeli učiti na pamet?

Marjan Vrabec: »Ne vem, če sem čisto odkrit. Kar bral sem in bral, spomin sem imel dober. Naenkrat sem ugotovil, da je vse v moji glavi, da ne potrebujem več knjige!«

Gospa Bole Vrabec, vaša prva srečanja s knjigami pa niso bila naključja, kajne?

Alenka Bole Vrabec: »Ne, ne, moji starši so imeli veliko knjižnico, jaz pa domačo učiteljico, ki je med vojno na skrivaj hodila k nam. Imeli smo kompletne zbirke Hram in Modra ptica ter veliko nemške literature, ker je mama jezik popolnoma obvladala. Vem, da sem začela

brati pri petih letih, ko je izhajal Naš rod. Spomnim se tudi abecednika. Pri sedmih sem zagotovo že tekoče brala in pisala. Pisala kot kura, so rekli, ampak ...«

Marjan Vrabec: Tako je še danes ...«

Alenka Bole Vrabec: »Priznam, ampak moja pisava je videti lepa, čeprav jo je pogosto kar težko brati. No, tudi jaz sem do Prešerna prišla že v srednji šoli, a ne toliko zaradi poezije kot zaradi ilustracij. Knjiga je bila na zgornjih robovih opremljena s čudovitimi vinjetami, se spomnim.«

Marjan Vrabec: »To je izdaja iz leta 1938.«

Alenka Bole Vrabec: »Navdušena sem bila nad Železno cesto, vsega drugega takrat še nisem razumela. Potem so sledile balade in romance, ki sem jih imela rada v gimnaziji, sonetje je bilo zame še kar nekaj časa neodkrit zaklad. Zanimivo: na igralski akademiji sem morala na sprejemnem izpitu povedati Povodnega moža. Profesor Slavko Jan me je pohvalil, da odlično recitiram balado, dobro se mi je zdelo. Takrat sem se prvič srečala s tistim občutkom zadovoljstva, ki človeka prevzame, ko ugotovi, da je mogoče poezijo, ki jo imaš rad, tudi dobro povedati.«

Je rad imeti in dobro povedati nujno povezano?

Alenka Bole Vrabec: »Ah, ne, nikakor ni nujno povezano. Mirne duše lahko dobro poveš tudi tisto, kar ti ni prav blizu. Tega igralce naučijo na akademiji. Je pa razlika v načinu – lahko jo pripoveduješ razumsko in s spoštovanjem ali pa se te pesem tako dotakne, da te čustva celo malce "nesejo čez", kot rečemo. Brv med

imeti rad in strokovno recitirati je zelo tanka, še kako je treba paziti, da ne padeš z nje.«

Oba zdaj že desetletja živita v Radovljici, nekje med Prešernovim Kranjem in njegovo rojstno Vrbo.

Alenka Bole Vrabec: »Veste, da je tudi Rozamunda po prvotni verziji živela v Radovljici? Ampak se je potem Prešernu Turjak zdel bolj speven in jo je preselil tja. Radovljica je tako ostala samo še v strokovnih zapisih in razlagah.«

Se vama zdi, da Prešerna tudi zato, ker sta mu geografsko tako blizu, lažje, bolje, drugače razumeta, gledata z drugačnimi očmi?

Alenka Bole Vrabec: »Bolja zagotovo ne. Ampak če se spomnim svojih gimnazijskih let, ko sem šla vsako jutro v šolo mimo Prešernovega gaja ...«

Marjan Vrabec: »Ne, ne, čeprav so tudi vsi biografski opomniki na njegovo življenje zagotovo vplivali tudi name.«

Kakšna je vajina izkušnja branja Prešerna v nemščini?S

Alenka Bole Vrabec: »Ne vem, ali pri nas že ima tisto mesto, ki mu gre tudi kot nemškemu pesniku, čeprav so tudi njegove nemške pesmi sijajno napisane!«

Marjan Vrabec: »Seveda ga nima. Nam to nikoli ni ustrezalo, Nemcem pa tudi ne.«

Alenka Bole Vrabec: Tudi pri interpretaciji je pristop povsem drugačen, čeprav je misel enaka. K sreči so nekatere Prešernove nemške pesmi zelo z občutkom prevedene v slovenščino. In obratno.«

Marjan Vrabec: »Prevodi Klause Detlefa Olofa so vrhunski. Kakorkoli obrneš, Prešeren je svetovni pesnik.«

Partnerji pri projektu:



Gorenjski Glas

Mohorjeva Hermagoras



xamoom

POT KULTURNE DEDIŠČINE

V deželi velikih mož ...

Pot kulturne dediščine Žirovnica je ena najlepših tematskih poti v Sloveniji. Povezuje štiri rojstne hiše velikanov slovenske književnosti: Franceta Prešerna, Matije Čopa, Frana Saleškega Finžgarja in Janeza Jalna, vanjo pa je vključen tudi čebelnjak Antona Janše. Desetkilometrski krožna pot se najpogosteje začne v Vrbi, pohodniki pa v štirih urah doživijo utrip krajev pod Stolom, ki so navdihovali pesnike in pisatelje, se potopijo v preteklost in podoživijo zgodbe, mojstrsko zapisane v pesmih in romanih velikih mož slovenske literature ...

Urša Peternel,
foto: Gorazd Kavčič

Mi smo se na pot podali na deževen pomladni dan in jo začeli pravzaprav na sredini, v Doslovčah, pri rojstni hiši Frana Saleškega Finžgarja. V nekdanji kajžici v bregu nad vasjo nas je pričakala prekaljena vodnica Zavoda za turizem in kulturo Žirovnica Petra Kržan, polna zanimivih pripovedk o starih časih, ko so v kajžici imeli še »čevdrc« in »cimrc« pa hlevček ... Nadvse zanimive so zgodbe o tem, kako je Finžgarjev oče preživljal družino kot tkalec, krojač in kopar, kako je dobil prvi šivalni stroj, ki je še vedno ohranjen in na ogled,

ter na njem šival irhaste hlače in plašče iz ovčjih kožu-hov. »Oče je bil izmed krojačev v fari prvi, ki si je kupil šivalni stroj. Kakor na razstavo so ga hodili gledat vsi vaščani. Dobro se spominjam moža, ki je prinesel v delo ranevinaste hlače in zahteval: France, za trdno mi obljubi, da jih sešiješ na roko. Tvojem novemu kolovratu nič ne zaupam!« je zapisal pisatelj.

Zabavne so anekdote, kako je Finžgarjev oče sina vzgajal na čisto poseben način, kot denimo takrat, ko se je mali France lotil mize z nožičkom ... Kržanova pripoved se ves čas prepleta z odlomki iz Finžgarjevih literarnih del; zanimivo je, da

je Finžgar celo svoje življenje opisal v svojih knjigah: mladost, denimo, v knjigi Leta moje mladosti, zgodbe, ki jih je slišal na paši, v romanu Iveri, svet, ki ga je poznal iz mladosti, v številnih ljudskih povestih ... V rojstni hiši imajo ohranjen tudi tonski posnetek Finžgarja kot osemdesetletnika, ko je pripovedoval zgodbe svojega življenja. V kleti je na ogled razstava s slikami, fotografijami, listinami in knjigami o Finžgarjevem rodu, življenju in delu. Dragocene dele Finžgarjeve zapuščine je za razstavo prispeval dr. Janez Bogataj, znani etnolog, sicer pa Finžgarjev pranečak.

Do Jalnove hiše na Rodine

Naslednja točka na poti je Jalnova rojstna hiša na Rodinah, tik ob vaški cerkvi sv. Klemena. Sprejme nas Janez Mulej, pranečak Janeza Jalna. »O, kar nekaj Jalnovih lastnosti vidim pri sebi! Ljubezni do planinstva, upornišvo, trmo – me zlepa ne premakneš, tudi kvartopirstvo – pri taroku si zbiram glavo, pa ljubezen do lepe narave ...« odgovarja na vprašanje, ali nosi kaj lastnosti znamenitega prastrica. Mulej že četrto stoletje z veliko zanosa,

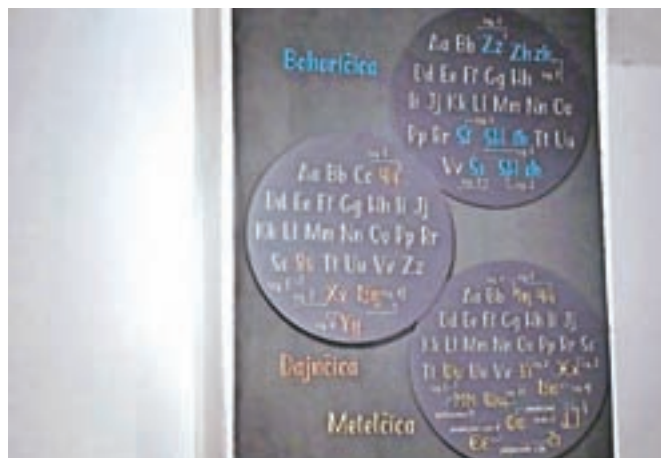


Petra Kržan, vodnica po Finžgarjevi rojstni hiši v Doslovčah

ljubezni in tudi ponosa skrbi za pisateljevo rojstno hišo sredi Rodin. Hiša je v zasebni lasti družine Mulej; del hiše so uredili za bivanje, v starem delu pa je Janez Mulej v sodelovanju z Zavodom za varstvo kulturne dediščine iz Kranja obnovil zbirko o pisateljevem delu in življenju. Kot pravi, je bilo v hiši polno Jalnove zapuščine, sam pa je čutil neke vrste moralno obvezo, da poskrbi za ohranitev

spomina na pisatelja, mojstra planinskih pripovedi in avtorja prazgodovinskega romana Bobri. Leta 1997 so muzejski del hiše odprli za javnost. V veži je razstavljen dokumentacija in rekonstruirana črna kuhinja, v kamri je pisateljev delovni prostor z rokopisi, tiskanimi deli in dokumenti, bivalni prostor pa je opremljen z originalno opremo. Hišo predstavljajo osnovnošolcem in

srednješolcem, obiščejo pa jih tudi študenti raznih fakultet in drugi, ki jih zanima življenje in delo Janeza Jalna. Radi slišijo kakšne podrobnosti iz njegovega življenja, saj je bil znan tudi kot jezicni mož, ki je znal marsikatero stvar obrniti v humor. V hiši potekajo slikarske razstave, obeležujejo ljudske praznike, kresovanja, na dvorišču pa občasno uprizorijo tudi kakšno igro.



Novost v Čopovi rojstni hiši je tabla, na kateri so ponazorili vse tri pisave: dajnico, metelčico in gajico.



Del ekipe Zavoda za turizem in kulturo Žirovnica: Petra Kržan, direktor Matjaž Koman in Urška Aljančič

Ni ga lepšga kraja je naslov novega igrano-dokumentarnega filma, ki prikazuje Pot kulturne dediščine Žirovnica. V njem igrajo vaščani vasi pod Stolom, snovalci filma pa gledalce popeljejo v vse štiri rojstne hiše znanih žirovniških rojakov, v Janšev čebelnjak, na skrivnostno Ajdno in v zeleno dolino Završnice. V film so vključili zanimive podatke o življenju žirovniških slavni mož, ki tudi zaživijo v filmu v podobi domačih igralcev. Film je dolg 25 minut, namenjen je predvsem šolskim skupinam in tujim turistom, na ogled pa je v Čopovi rojstni hiši v Žirovnici.

Pot kulturne dediščine Žirovnica povezuje rojstne hiše Franceta Prešerna v Vrbi, njegovega prijatelja Matije Čopa v Žirovnici, pisatelja Frana Saleškega Finžgarja v Doslovčah in Janeza Jalna na Rodinah ter čebelnjak Antona Janše na Breznici. Pot je dolga deset kilometrov, ob dveurni hoji in dveurnem ogledu celotna pot traja približno štiri ure. Odprta je vsako četrto soboto v mesecu od marca do oktobra, za najavljene skupine (vsaj deset udeležencev) pa tudi po dogovoru. Celotno pot pa množice pohodnikov doživijo vsako leto ob osmem februarju.



V kleti je na ogled dragocen del Finžgarjeve zapuščine: slike, fotografije, listine in knjige.

Janšev čebelnjak na Breznici

Z Rodin se podamo proti Vrbi, a se vmes na kratko ustavimo na Breznici, v hribu, kjer stoji spominski čebelnjak Antona Janše. Čebelnjak so lani ob proglasitvi svetovnega dneva čebel obnovili, tako da oživilja spomin na stare čase, ko je Anton Janša, pionir sodobnega čebelarjenja, še kot deček odpiral očetove panje in opazoval življenje čebel. Kasneje je s svojim znanjem tako navdušil cesarski dvor na Dunaju, da je postal prvi učitelj čebelarstva. In na obletnico njegovega rojstva, to je 20. maja, ves svet praznuje svetovni dan čebel.

K Prešernu v Vrbo

Mimo cerkvice sv. Marka (tiste iz Prešernovega soneta O Vrba) se podamo k

osrednji točki poti, Prešernovi rojstni hiši v Vrbi. Lani jo je obiskalo nekaj več kot 17 tisoč obiskovalcev, med njimi je vsako leto največ učencev šol. Tudi v času našega obiska je v hiši potekal pouk, saj se mnoge šole odločijo za kulturni dan in obisk Prešernove rojstne hiše z uro pouka prav v hiši, kjer se je rodil največji slovenski pesnik. Obiskovalce sicer po hiši vodi dolgoletni vodnik Janez Dolžan, ki je najboljši pripovedovalec zgodb iz življenja Prešerna in razkrije marsikatero zanimivost. Denimo to, da je bila Primičeva Julija le ena od Prešernovih ljubezni, sicer najbolj znana zaradi Sonetnega venca, a še bolj usodna je bila Dolenčeva Zalika... Predvsem pa Dolžan želi obiskovalce popeljati v čase izpred dvesto let, ko

Posebno doživetje je vožnja po Poti kulturne dediščine z lojtrnikom (lesenim vozom s konjsko vprego, ki sprejme dvajset potnikov) ali zapravljičkom. Za vajeti poprime stric Janez.



Janšev spominski čebelnjak na Breznici je bil lani obnovljen in je prosto dostopen za obiskovalce.

so kuhali v črni kuhinji (pozimi v njej še danes zakurijo), ko so otroci spali v men-trgi in po klopih... Najmlajše najbolj zanima zibka, v kateri je spal France kot dojenček in je na ogled v kamri, pesnikovi rojstni sobi. V hiši so javorova miza v kotu, klopi, stoli, kolovrat, skrinja, slike na steklo in drugi predmeti, vsi iz Prešernovega časa, nekateri še originalni. Originalni kos opreme je tudi pozlačena nihalna ura. Večino predmetov je zbral Fran Saleški Finžgar, ki je bil tudi pobudnik odkupa hiše. In zanimivo: dve tretjini vseh sredstev, ki so bila potrebna za odkup in preureditev hiše v muzej, je zbrala

šolska mladina, vsak šolar naj bi takrat prispeval en dinar... Prav letos mineva osemde-set let, kar je hiša preurejena v muzej. V njej so urejene tudi galerija in razstava z zbirko knjig, različnih ponatisov in prevodov Prešernovih Poezij, razstava o njegovem življenju in delu...

Čopova rojstna hiša v Žirovnici

Da prav se reče Čop in ne Čop, pa svojo pripoved v Čopovi rojstni hiši v Žirovnici začne vodnica po zbirki Urška Aljančič. »Matijo Čopa večina pozna kot Prešernovega prijatelja, malokdo pa pozna njegovo izjemno

delo. Bil je eden najbolj izobraženih Evropejcev tistega časa, govoril je 19 jezikov. Bil je prvi slovenski bibliotekar, literarni zgodovinar in kritik. Neprecenljivo je njegovo prizadevanje, da bi slovenski jezik začeli uporabljati tudi izobraženci in da bi ga postavili ob bok ostalim evropskim jezikom...« V spominski zbirki je predstavljena Čopova življenjska pot, ustvarjalnost, bibliotekarsko delo in stiki s Prešernom. Na ogled je pisalnik s fotokopijami Čopovih rokopisov in objav, v vitrini v zidni niši so razstavljene knjižne izdaje Čopovega dela. Zanimiv je tudi Čopov

prispevek k abecedni vojni in novost je prav tabla, na kateri so ponazorili vse tri pisave: dajničico, metelčico in bohoričico. Matija Čop je utonil, star komaj 38 let. Objavil ni veliko, zato je prijatelj Prešeren o njem zapisal: »V Ljubljani živi dihur, ki noč in dan žre knjige, od sebe pa ne da nobene fige...«

V Čopovi rojstni hiši si obiskovalci lahko ogledajo tudi muzejsko sobo Ajdna s čudovitim hologramom, v katerem leti ptica z Ajdne, in vitrino z delom zapuščine domačina Janeza Meterca. V hiši pa je tudi sedež Zavoda za turizem in kulturo Žirovnica.



Čopova spominska soba: Matija Čop je bil eden najbolj izobraženih Evropejcev tistega časa.



Obleka Janeza Jalna, ki je na ogled v Jalnovi rojstni hiši na Rodinah



Osrednji prostor v Finžgarjevi rojstni hiši: hiša je bila bivalni prostor in hkrati delavnica.



Črna kuhinja v Prešernovi rojstni hiši. V njej pozimi še vedno zakurijo.

KOROŠKI PISATELJ FLORJAN LIPUŠ

Lepo je slišati, da ljudje še berejo

Pogovor s Florjanom Lipušem iz Sel pri Žitari vasi, koroškoslovenskim pisateljem in prevajalcem, rojenim v okolici Železne Kaple, prejemnikom visokih avstrijskih in slovenskih priznanj in nagrad

Jože Košnjek

Gospod Lipuš, najprej iskrene čestitke za visoko državno odlikovanje, ki vam ga je v imenu Republike Slovenije podelil predsednik Borut Pahor. Za uvod vas sprašujem o vašem otroštvu in mladosti. Kolikor vem, ste ju preživljali doma v okolici Železne Kaple v razmerah, ki so bile zaradi slovenske zavednosti vaše družine še težje.

»Rodil sem se majnika leta 1937 v Lobniku, v eni stranskih grap v okolici Železne Kaple, na kmētiji, na kateri je moja mama služila kot dekla. Z dvema letoma smo se preselili v drugo grapo, v Remšnik, kjer je oče dobil delo kot drvar pri grofu Thurnu - Valsassini. O kakem težkem življenju nisem kaj čutil; za otroka je tako, kakor je, vse normalno.«
Druga svetovna vojna je hudo zaznamovala vašo družino in vašo mladost. V nacističnem taborišču je umrla vaša mama.

»Medtem je izbruhnila vojna. Očeta so mobilizirali v Hitlerjevo vojsko, mam pa so domači gestapovci odpeljali v taborišče Ravensbrück, kjer je umrla štiri mesece pred koncem vna. Z bratom Francijem sva od tedaj živela pri sorodnikih v Remšniku in Lepeni, dokler se oče ni vrnil iz vojske in se na novo oženil.«

Od semeniščnika do učitelja

Po vojni ste bili sprejeti v semenišče, pa ste ga zapustili. Potem se je začel boj za preživetje. O vašem življenju pišete, da ste opravljali različne poklice, od pismošne do zavarovalniškega zastopnika.

»Šele z devetimi leti sem mogel začeti hoditi v šolo v Lepeni. Po ponovni preselitvi v Remšnik sem šolo nadaljeval v Železni Kapli, nato pa so me leta 1949 poslali v gimnazijo na Plešivce nad Gosposvetskim poljem, in sicer z namenom, da postane duhovnik. Tako sem po maturi vstopil v semenišče v Celovcu, pa sem ga po treh letih in pol zapustil ter po raznih vmesnih poklicih postal učitelj.«

Bili ste željni znanja. Postali ste učitelj. Kako je bilo poučevati na dvojezičnih šolah v časih, ko slovenščina ni bila



Florjan Lipuš, koroški slovenski pisatelj, doma iz vasi Sela pri Žitari vasi / Foto: Vincenc Gotthard, Nedelja Celovec

posebej cenjena ali je bila celo zasramovana?

»Poučeval sem na dvojezičnih enorazrednih šolah v Remšniku in Lepeni, nazadnje v Sentlipšju pri Zeneku. Slovenščina je bila spoštovana toliko, kolikor so jo spoštovali učitelji, in prav toliko zastopljena, kolikor so jo zastopljali učitelji in vladajoča oblast. Rad sem poučeval na obeh obrobniših šolah, na katerih je bila prva naloga naučiti otroke nemščine. Dobro sem se tam počutil, saj je bilo tudi številno otrok prijetno majhno. V

Sentlipšju, že takrat močno pomemčenem, pa so se stvar začele spreminjati na slabše. Slovenščina je bila več ali manj le še privesek.«

Naskrivaj napisana prva knjiga

Kdaj ste napisali prvo knjigo? Katera je bila? Pravijo, da je v kapelski dolini, v kateri ste doma, neka posebna klima za ustvarjanje. V teh krajih so bili razen vas rojeni Valentin Polansek in Maja Haderlap, znanstvenica dr. Angela Piskernik, slavist dr. Ludvik Karmičar in še kdo.

»Prvo knjigo Črtice mimgrede sem kot bogoslovec pisal še naskrivaj. Prav tako smo izdajali že literarno revijo Mladje in se tam skrivali pod psevdonimi. V tem času so tudi že nastajale Zmote dijaka Tjaža. Rokopis teh sem ponudil Mohorjevi družbi, ta pa ga je zavrnila, ker se vsebina knjige ni ujemala z idejno naravnostjo družbe. Ožina v mišljenju nam še vedno dela preglavice. Tisti na odločilnih položajih se vedno branijo ljudi, ki orjejo ledino. Zdi se mi, da sta nam za ustvarjanje

potrebna nasprotovanje in upor, pa tudi bolečina – in takih vzvodov je v slovenščini nenaklonjenem vzdušju na pretek.«
Potem ste jih (s prekinitvami) napisali še veliko. Pa vse v slovenščini, ki je za vas sveta. Z njo, z maternim jezikom, smo ali pa nismo, pravite. Na jeziku temelji naša narodova samozavest.

»Vse to z jezikom je res, a ne maram tega ponavljati. Ali te zakonitosti upoštevamo in si utrdimo bodočnost ali pa jih zanemarimo, kakor to počnejo zaporedoma vse slovenske vlade. In povejmo odkrito, da nam zadoščajo materialne dobrine. Jezik pa nas ne briga, saj se tudi v preprosti latovščini da povedati, da slabo gradimo samozavest.«

So knjige odsev vašega življenja, vaših spominov in doživljanja otroštva, mladosti?

»Vse to knjige so. Za avtorja pomenijo seveda še nekaj več.«
Vaše knjige so med bolj branimi in odmevnimi v Avstriji in Sloveniji. Prebral

sem, da je vaša zadnja knjiga Gramoz med desetimi najbolj braniimi knjigami v Avstriji. Lani ste prejeli najvišje avstrijsko literarno priznanje. Kaj to priznanje pomeni za vas, zavednega Slovenca. Je to tudi uradno priznanje, da je Avstrija oziroma Koroška tudi domovina Slovencev?

»Vse, kar ugotovljate, odgovarja resnici, vsa ta dejstva, ki so seveda trenutna in minljiva in se morajo kot taka šele izkazati. Poudariti velja enakovrednost slovenskega jezika. Avstrija je priznala na najvišji ravni, čeprav z začetnimi zaprekami, da je slovenski jezik ne samo del vsesplošne avstrijske kulture, temveč je tudi vreden upoštevanja in priznanja.«

Sami se ukinjamo in opuščamo jezik. Tudi Republika Slovenija je spoznala pomen vašega dela s Prešernovo nagrado in lani z najvišjim priznanjem naše države. Povejte mi, se Slovenija dovolj zaveda vloge Slovencev za mejami pri

ohranjanju kulture in jezika. Ali ve, da je del narodovega telesa zunaj, v vašem primeru na Koroškem. Se Slovenci dovolj zavedamo, kaj smo, da smo Slovenci?

»Slovenija se za narodno skupnost v Avstriji bore malo zanima. Kar je razumljivo, saj koroški Slovenci sami ne dajemo Sloveniji dosti vzroka, da bi za nas morala kaj storiti. Sami se ukinjamo in opuščamo jezik. Zelo malo nam leži na tem, da se ohranimo. Jasnno je, kam drvim: Kako smo bili veseli zgleada, ko je slovenska avtorica napisala nemško knjigo. Da je tega vesela nemško misleča koroška javnost, je razumljivo,

da se tega veselimo koroški Slovenci, pa je le čudno. Že to, da zna tudi slovenski avtor izdati nemško knjigo, imamo za izreden dosežek in napredek. Tako malo zaupamo v svoje. Res pa je, da s svojimi na Koroškem obogateli ne bomo.«
Slovenščina je za vas začetek in konec vsega. Pri vaši hiši stoji zasebni dvojezični napis Sela/Sele. Uradnega ni, ker ga občinska oblast v Žitari vasi, čeprav je občina dvojezična, noče postaviti. Zaradi tega ste vrnili županu častno občanstvo. Je primer Sel dokaz, da na Koroškem še vedno ni resničnega jezikovnega sožitja.

»Hvaležen se vam, da mi vsega tega ni treba naštevati in je vse to znano tudi v ljudstvu. Tako je. Zmanjkujeljudi, s katerimi bi kdo mogel uveljaviti jezikovno sožitje. Jezik izginja iz vasi. Na Sela v občini Žitara vas, kjer živim, so pred sedemdesetimi leti pri domala vsaki hiši govorili izključno samo slovensko, danes pri nobeni več. Zavlačevali so določila Avstrijske državne pogodbe in čakali petdeset let, da se je število Slovencev znižalo, potem so nekaterim vasem postavili dvojezične table. Župan te občine ali kar občinski odbor tistim redkim na Sela preostalim slovensko govorečim tudi danes noče postaviti table v njihovem jeziku, čeprav so jo večinsko zahtevali s pobiranjem podpisov.«

Ali še pišete? Škoda, če boste res odložili pero. Kako preživljate dneve? Živite v čudovitem naravnem okolju, sredi narave. Ste njen občudovalec?

»Dela ne zmanjkujete, ne tega pri pisalni mizi ne tega pri hiši in na vrtu. Tudi

knjige same vedno spet zahtevajo svoje. A vedno je lepo slišati, da ljudje še berejo in da ne vladata povsod gniloba, vnemarnost in mrtvilo.«
Pogovarjava se za časopis Karavanke, ki je del čezmejnega kulturno-turističnega projekta med Koroško in Slovenijo. Ime ima pogorski verigi, ki ločuje dve državi in deli slovensko narodno telo. Mi živimo na južni strani te gorske verige, vi pa na severni. Kaj so za vas Karavanke, na kaj pomislite, ko se ozrete nanje?

»Pomislim na to, da je Koroška res naravno lepa dežela in da si te lepote ne zasluži. Naravna lepota se ne ujema z duhovno ožino in zaprtostjo, nacionalno prenapetostjo, s prepojenostjo z nacističnim duhom. Uradno Karavanke deželi povezujejo, v resničnem življenju ju ločujejo. Seveda, tudi posamezniki so, ki mislijo in delajo drugače. Lepo je, da se ta slika po zaslugi dobrih sosedskih odnosov izboljšuje in da tako tudi Karavanke dobivajo prijetnejši pomen.«
Gospod Lipuš, iskrena hvala za pogovor!

Kdo je Florjan Lipuš



Florjan Lipuš (psevdonim Boro Kostanek), slovenski zamejski pisatelj in prevajalec, se je rodil 4. maja leta 1937 v Lobniku pri Železni Kapli. Leta 1946 je začel obiskovati osnovno šolo v Lepeni, nato pa je na Plešivcu nad

Gosposvetskim poljem od leta 1949 naprej obiskoval humanistično gimnazijo. Leta 1958 je maturiral in nato skoraj štiri leta študiral bogoslovje v Celovcu. Po prekinitvi študija leta 1962 je opravljal različne poklice. Bil je pisar, poštni uradnik, zavarovalničar. Leta 1966 ga je dr. Valentin Inzko pregovoril, da se je vpisal na Pedagoško akademijo v Celovcu in jo končal leta 1966. Postal je osnovnošolski učitelj.

Poučeval je v Remšniku, v Lepeni in do leta 1988, ko se je upokojil, v Šentlipšju. Že leta 1985 je postal dopisni član Slovenske akademije znanosti in umetnosti. Že v gimnaziji na Plešivcu je urejeval internatsko glasilo Kres, po vstopu v bogoslovje pa je začel urejevati literarno revijo Mladje, ki jo je potem urejeval več kot dvajset let. Lipušev literarni opus je obsežen. Njegovi najbolj znani romani so Zmote dijaka Tjaža (1972), Odstranitev moje vasi (1983), Srčne pege (1991), Stesnitev (1995), Boštjanov let (2003) in zadnji Gramoz (2017). Napisal je dramo Mrtvo oznanilo in več črtic. Za svoje delo je prejel številne nagrade in priznanja: nagrado Prešernovega sklada (1975), avstrijsko državno štipendijo za literaturo (1988), častni križ za znanost in umetnost Republike Avstrije (2002), kot edini koroškoslovenski pisatelj Prešernovo nagrado (2004), veliko avstrijsko državno nagrado (2018) in letos zlati red za zasluge Republike Slovenije.

Iz romana Gramoz

»V prvi vojni so položili temelje na drugo vojno, v drugi temelje za tretjo, v vsaki so po svoje položili temeljne kamne v vedenju, da vojna nezadržno rodi vojno. Vsaka s svojim nujnim deležem prispeva k temu, da se vojna ne prikrajša, se ne okrne, ne neha biti vojna. Vojskovanja večši si dajejo opravka, kako vojno ohraniti v njeni celostnosti in nedotaknjenosti, v njeni popolnosti in skladnosti. Belijo si glavo, v kaj predelati surovino vojno, kako jo obdelati in izkoristiti. V vsaki vojni tiči zarodek nove vojne, ki poganja rastoči, stopnjevani strah v kosti. Kar vojna rodi, vojno lovi, kar vojna lovi, vojno množi. Ena sega v drugo, prejšnja mimo obstoječe trosi klice za vojno, ki je še v zametkih. Vojna, ki je že v povojjih, zagotavlja, da vojno seme požene kal in rast poganjka ne zastane, da žetev bogato obrodi, se razmahne vojno gibanje in preide v tok, postane stalnica, skratka da vojna dejavnost klije in uspeva.«
(Iz romana Gramoz, ki je izšel leta 2017 pri Založbi Litera, Maribor)



Florjan Lipuš prejema najvišje odlikovanje Republike Slovenije – zlati red za zasluge.

ROD POD JEPO

Včeraj, danes in tudi še jutri

Redko katera družina ima svojo zgodovino tako dobro obdelano. O Tratnikovih v Ledincah v zgornjem Rožu je Franc Resman napisal knjigo Rod pod Jepo, ki pripoveduje tudi o zgodbi slovenskega ljudstva na Koroškem v prvi polovici 20. stoletja. Tratnikov rod pod Jepo slovensko kulturo tvorno oblikuje tudi v 21. stoletju.

Bojan Wakounig

Jepa. Na južni, kranjski strani ji pravijo Kepa in tam s svojo obliko tudi ne izstopa kaj dosti, čeprav je z 2143 metri med najvišjimi vrhovi Karavank in najbolj zahodni dvatisočak te verige. Na Koroškem pa je Jepa prav veličastna. Kakor piramida, ki se ji je odlomil vrh, se s svojim skalovjem mogočno razpenja nad Rožem, dolino na njenem vznožju. Tako lepa se zdi Koroščem, da ji posvečajo fotografske projekte in

jezeru v zgornjem Rožu, v njej opisuje svoje življenje, pripoveduje pa tudi o zgodbi slovenskega ljudstva na Koroškem v prvi polovici 20. stoletja. O tistem obdobju, ki je najbolj odločilno zaznamovalo položaj koroških Slovencev in v katerem je najti odgovore za tako radikalno izginotje slovenskega jezika v okroglih sto letih. Ko se je Franc Tratnik leta 1889 rodil, so na vasi, v Ledincah in v okolici, govorili slovensko vsi. Danes jezik živi le še v redkih družinah. V Tratni-

začetku prve svetovne vojne. Na vzhodni fronti mu je septembra leta 1914 krogla prestrelila pljuča. Ranjen je pristal v ruskem ujetništvu, kjer je prebil preostala vojna leta ter mukoma in počasi, a vendarle okreval. Resman pozorno riše podobe razmer v Rusiji, posebej zanimivi so opisi nenadoma spremenjenih okoliščin po oktobrski revoluciji.

Po srečni vrnitvi, vsi štirje bratje so preživeli Veliko vojno, pa napetosti ni konec. Avstroogrške države ni več, rišejo se nove meje, južno Koroško, kjer krepka večina prebivalstva govori slovensko, si lastita novonastali Jugoslavija in Nemška Avstrija. Pri Tratniku, v zavedni slovenski hiši, so za združitev z drugimi slovenskimi ozemlji. Od vojne utrujenim slovenskim fantom pa ni do novih bojev, ko jih neki nadporočnik bodri za osvajitev slovenskih vasi na Zilji. »Anas, vojakov, ki smo ravnokar prestali štiriletno vojno in deloma tudi ujetništvo, ni mogel posebno navdušiti; zlasti ne nad tem, da bi se javili prostovoljno. Brat Hajnček pa je o tem menil, da po Wilsonovih točkah tako vsi Slovenci spadamo pod Jugoslavijo. Če pa še zdaj ni pravice, pa bi se tudi v prihodnje tako in tako zastoj borili, kot smo se zadnja leta.«

Izid plebiscita je bil hladna prha

Leta 1919 pridejo Ledinca pod začasno jugoslovansko upravo. Tistih nekaj mesecev Franc Resman opisuje kot kratko narodno pomlad. »V tej kratki dobi so se naši



Na Tratnikovi domačiji danes gospodari Štefan Ressimann. Spomin na zgodovino rodu pod Jepo je v družini še zelo živ.

ljudje nekoliko otrešli starega hlapčevskega duha. Tisti stari pritisk je odnehal in s tem tudi Slovincem skoraj že prirojeno čustvo, da se moramo Nemcem le uklanjati.« Izid plebiscita 10. oktobra 1920, dobrih 59 odstotkov za Avstrijo in slabih 41 odstotkov za Jugoslavijo, pa je bil hladna prha. V občini Ledinca je slovenska stran dobila celo 58 odstotkov, kakor je tudi sicer večina prebivalstva na južnem bregu reke Drave glasovala za slovensko državo. »Pravzaprav se je treba čuditi, da se je pri nas nad polovico ljudi izreklo za Jugoslavijo, če pomislimo, da se je prej že nekaj stoletij na razne načine ponemčevalo in slavilo nemščino; Srbe in kar je bilo slovenskih rodov in sploh slovenskega, pa se je blatilo na

vse načine in povsod omalovaževalo.«

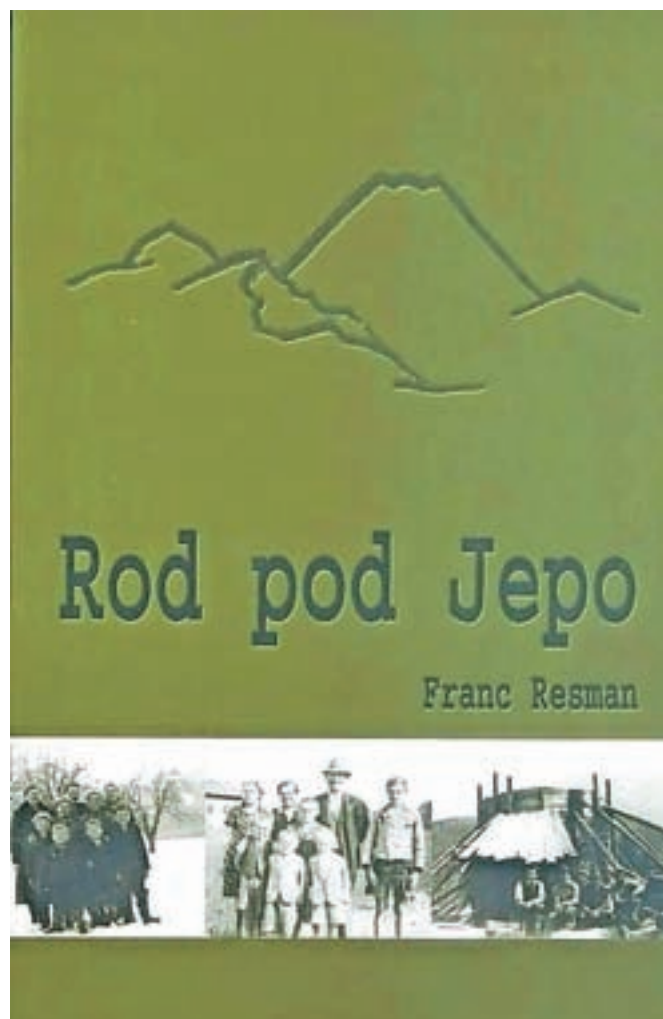
Iz taborišča so se vrnil na domačijo

V novi Avstriji je bilo treba slovensko kulturno in gospodarsko življenje postaviti na nove temelje in pri tem je bil Tratnikov oče Franc Resman med vodilnimi. Tudi zato je aprila leta 1942 družino doletel nov udarec. Nacional-socialistične oblasti so družini odvzele domačijo in jo izselile, tako kakor še dvesto drugih koroških slovenskih družin, v taborišča v Nemčiji. Po treh letih, treh mesecih in treh dneh so se Tratnikovi lahko vrnil na dom. In rod pod Jepo se je nadaljeval. O tem je avstrijski ORF posnel televizijski dokumentarec (na ogled na Youtube: Stole-tje pod Jepo).

Družinska podjetnost se nadaljuje

Danes na domačiji, od katere je imeniten pogled na Jepo, s svojo družino živi in gospodari Štefan Ressimann, vnuk Franca Resmana. Podjetnost se je v družini podedovala in tako lahko še danes živijo od domačije. Ekološko pridelano mleko prodajajo mlekarni in individualnim kupcem, v sosednji hiši oddajajo apartmaje, jeseni za številne naročnike dela stiskalnica za jabolka (že ded si jo je omislil, potem ko je bil vodilni pri ureditvi električne napeljave za vas) in sami ponujajo odlični naravni jabolčni sok. Lastniki avtomov in prikolic pa na domačiji lahko najamejo pokrita parkirišča.

Vsa Tratnikova družina je dejavna tudi pri Slovenskem prosvetnem društvu Jepa-Baško jezero, ki ga je leta 1924 pomagal ustanoviti Franc Resman in ga danes vodi njegova vnukinja Anica Lesjak-Ressimann, prav tako rojena Tratnik in Štefanova sestra. V društvu delujejo mešani zbor Akzent, moški zbor Jepca, Tamburaški ansambel Loče ter mladinske skupine z mladinsko gledališko skupino na čelu. Prav zaradi te bogate dejavnosti je v Ledincah in okolici še danes živa slovenska beseda in slišana tudi v javnosti. Povsod v društvu pa so dejavni današnji potomci roda pod Jepo. Ali pa, kakor skromno pravi gospodar pri Tratniku Štefan Ressimann: »In tako pač delamo naprej.«



Spomine Franca Resmana, ki doživeto prikazujejo izkušnje koroškega Slovence v prvi polovici 20. stoletja, je ponovno izdala celovška Mohorjeva založba.

razstave ter posebno stran na Facebooku, njeno ime nosijo kulturne skupine, dobesedno pod njenim obličjem pa je nastala tudi knjiga z njenim imenom in z njenim obrisom na platnicah.

O družini in tudi o koroških Slovencih

Rod pod Jepo – tako se imenuje knjiga o družinski sagi Franca Resmana, ki jo je izdala in založila Družba sv. Mohorja v Celovcu leta 1971, Mohorjeva založba pa jo je, dopolnjeno še z zgodovinskimi dokumenti, ponovno izdala v novem tisočletju. Franc Resman, Tratnikov oče iz Ledinc pri Baškem

kovem rodu pod Jepo na primer.

Po ljudski šoli se je Franc Tratnik učil za mlinarja, izbira poklica je zanj pomenila posebno jezikovno šolo, saj je bila pri hiši, kjer se je učil, omara polna Mohorjevih knjig. »Skoraj vse te knjige sem prebrskal in prebral in se iz njih tudi marsikaj naučil. Saj je bilo v mlinu, medtem ko so se vrteli mlinski kamni, še vedno dovolj časa za branje.« Z mohorjankami si je Resman pridobil odlično znanje knjižne slovenščine in jedrnat slog.

Ko je skoraj že odslužil triletni vojaški rok, ga je doletela splošna mobilizacija ob



Od Tratnikove domačije je izjemen razgled na koroško Jepo, na Kranjskem imenovano Kepo.

V DOLINI PODEN

Od Podnarja do Jezerca ali Mlake – za telo in dušo

Dolina pod severnimi ostenji Karavank je s svojim smučiščem pozimi priljubljena tudi pri družinah s smučarskim podmladkom iz Slovenije. Skozi vse leto, še zlasti pa v času, ko ni snega, je priljubljeno izhodišče za spoznavanje okolice in prostor za kulinarčno doživetje Gostilna Podnar, kjer od nekdanj strežejo v slovenščini.

Bojan Wakounig

Gorenjcev in Korošcev ne povezuje le skupna hrbovita pokrajina in stoletno sobivanje pod habsburškim žezlom, temveč prav tako še danes na Koroškem domači slovenski jezik ter v marsičem podobna kulturna dediščina z basnimi in pravljicami vred. Ena izmed teh legend pravi, da je pred davnimi časi kmet Podnar pod severnimi ostenji karavanške Vrtače z volovsko vprego spravljal seno. Pa sta mu vola ušla. Ko se je kmetu zazdelo, da ju je končno le dohitel, pa je lahko samo še nemočno opazoval, kako sta se z nabasanim vozom vred utapljala v majhnem jezeru. O volih nikdar ni bilo več ne duha ne sluha, njun jarem pa so čez nekaj tednov našli v Blejskem jezeru. S podenskim jezerom ga namreč povezuje skriven podzemni rov, pravi stara pripoved.

Jezerce spomin na zadnje ledeno dobo

A Jezerce obstaja v resnici in je eden tistih pravljico lepih biserov, ki jih je vse polno v Podnu (Bodental), koroški gorski dolini pod severnimi skalnami Karavank (dostop čez mejni prehod Ljubelj). V kristalno čisti, turkizno obarvani vodi tolmana, ki so ga po nemško poimenovali Meerauge (Morsko oko), ležijo in počez zaradi hladnega okolja neznanosko počasi razpadajo hloidi, ki naravnemu pojavu dodajo še poseben videz globočine. Jezerce je sicer spomin

na zadnje ledeno dobo v naših krajih. Zemljo v Podnu in sosednjem Slovenjem Plajberku je tedaj tlačil več kot sto metrov debel ledenik. Ko se je zaradi otoplitve počasi umikal, so se ponekod ohranili ostanki tako imenovanega mrtvega ledu, iz katerih so nastali tolmunčki. Največji in najlepši izmed njih je v Podnu Jezerce, do katerega vodijo urejeni leseni mostički.

Goste pozdravijo v slovenščini

Dobro izhodišče za sprehod do Jezerca je Gostilna Podnar, zadnja domačija v dolini. Že od leta 1878, torej celih 141 let, je pri hiši že taberna, kakor se gostilnam reče v koroškem slovenskem narečju. In v slovenščini, v narečni ali zborni obliki, pri Podnarju goste pozdravijo tudi še danes. Od leta 2015 gostilno vodi Folti Waldhauser, ki jo je prevzel od svojega očeta – tudi njemu je ime Folti, kar je domače poimenovanje za Valentina. Vrta so pri Podnarju

odprta vse leto, »razen če je res zelo slabo vreme in ne moremo pričakovati nobene-ga gosta.« Obiskovalcem postrežejo v glavnem s koroškimi dobrotami, s prato, klobasami, ričetom (preizkušeno odličnim), domačo mavžno (za tiste, ki jim je koroščina tuja: to je malica – rženi kruh, salama, zaseka in kar je še takega, kar se je nekdanj jedlo na kmetih) ter seveda s pogačo, koroško različico potice.

Večino svojih specialitet pridelajo in predelajo doma, česar jim zmanjka, pa doku-pijo pri okoliških kmetih, kakor na primer tudi odlični mošt (jabolčnik), saj na več kot tisoč metrih nadmorske višine jabolka ne obrodijo.

Podnarjeva domačija z gostilno se zdi kakor vgnězdena v visokogorski amfiteater. Pogled proti jugu se ustavi na skalnih vrhovih Rjavce, Palca, Vrtače, Belščice (ki ji na kranjski strani pravijo Svačica) in Kozjaka. Tik pred hišo pa stoji razvejana in grčasta

lipa, ki tam izpričano raste že od leta 1636. Celih 383 let torej, pa mogoče še kakšno več. Gostilna je po eni strani priljubljen cilj izletnikov, prav tako priljubljena in primerna pa je tudi kot izhodišče.

Najlepši gorski travnik

Do že opisanega Jezerca je od Podnarja le deset minut res zložne hoje (avtomobil je mogoče pustiti že na parkirišču pri Jezercu in od tam peš raziskovati okolico). Okoli pol ure pa od Podnarja traja pot do še enega pravljico lepega biser-a, po katerem je znan in pri izletnikih cenjen Poden. To je Mlaka. Travnik, obdan z visokimi smrekami, tik pred polkrožnim zaključkom doline, nad katero majestetično razprostira svoja široka in razbrazdana pleča Vrtača (2181 m n. m.). Mlaka, spomladi je na njej zaradi talečega se snega resda vse polno mlakuž, velja za najlepši koroški gorski travnik in eno najbolj romantičnih alpskih livad nasploh, kakor piše v turističnih prospektih. V nemščini so ji zato namesto izvirnega slovenskega poimenovanja dali ime Märchenwiese – Pravljični travnik. Obisk je vsekakor priporočljiv za vse in skoraj kadarkoli, primeren za vse starosti.

Od Mlake se je mogoče v dobri poltretji uri čez Štince (z jeklenico zavarovana pot) povzpeti na Celovško kočjo na Mačenski planini, od koder je mogoče osvojiti Stol ali Kozjak. Sicer pa od Podnarja vodi tudi lahka krožna pot



Za Mlako pod severnimi skalnami Vrtače velja, da je najlepši koroški gorski travnik in ena najbolj romantičnih alpskih livad.



V Gostilni Podnar poskrbijo tudi za to, da mladim ni dolgčas.

čez Ogrisovo planino z lepimi razgledi na okoliške vrhove.

Gostilna družine Waldhauser ni priljubljen cilj ali izhodišče samo, kadar ni snega, temveč tudi pozimi. Tam je eden izmed več vstopov na smučarskotekaško progo v Podnu (glavni vstop je pri gostišču Sereinig ob smučišču v Podnu, ki ga redno obiskujejo tudi družine z majhnimi

otroki iz Slovenije) ter izhodišče za turno smuko na severnih pobočjih Karavank. »Pozimi, še bolj pa vigredi mi je treba pogledati samo registracije, pa vem, kdaj je v Sloveniji zmanjkalo snega. Tedaj pridejo na smučarske ture na našo severno stran, kjer se sneg drži še prav dolgo,« ob tem pravi Folti Waldhauser, mladi birt pri Podnarju.



Globoko pod gladino kristalno čiste in turkizno obarvane vode Jezerca naj bi vodil skrivni rov tja do Blejskega jezera.



Mladi birt v Gostilni Podnar Folti Waldhauser postreže gostom s koroškimi specialitetami in v slovenščini.

RAZSTAVA O KARAVANKAH

Vedno smo našli pot eden do drugega

Gornjesavski muzej Jesenice je postavil razstavo Karavanke – prostor povezav in razhajanj, ki s pomočjo predmetov in zgodb predstavlja pestrost odnosov med Gorenjsko in Koroško od najstarejših obdobj do danes.

Suzana P. Kovačič,
foto: Tina Dokl

Razstava Karavanke – prostor povezav in razhajanj obravnava številne vidike življenja ter delovanja ljudi pod Karavankami. Direktorica Gornjesavskega muzeja Jesenice Irena Lačen Benedičič pravi, da ni naključje, da sta njihova kustosa Zdenka Torkar Tahir in dr. Marko Mugerli pripravila razstavo o temi, »... ki nas zaznamuje, ki je vedno znova zanimiva in ki odkriva področja, vé denje, ki se ga mnogi še spomnimo, pa smo že kar presenečeni, da sodi v zgodovino«. In četudi je karavanški greben dolg več kot 120 kilometrov in se nekateri vrhovi dvigujejo nad dva tisoč metrov, so ljudje vedno našli pot eden do drugega, mogoče še bolj Gorenjci od Korošcev, razmišlja Torkarjeva.

Razstavo dodatno pojasni in bogati knjižica z istoimenskim naslovom Karavanke – prostor povezav in razhajanj, ki sta jo besedilno

in slikovno opremila Zdenka Torkar Tahir in Marko Mugerli. Knjižica ima tudi nemški prevod.

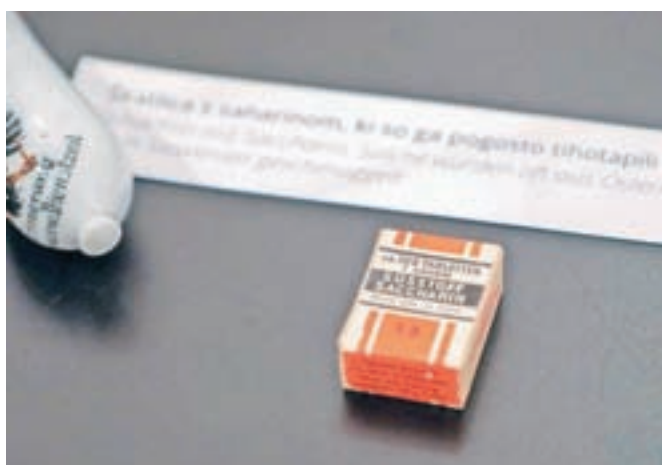
Kot poudari Mugerli, so se v preteklosti v okolici Karavank zamenjale različne državne tvorbe, ki so s predpisi urejale pretok ljudi in blaga, a ga niso nikoli ustavile. Do poveljnih časov so bili stiki med Korenci (prebivalci Podkorena) in Korošci prav tesni in prijateljski. Beljak je bil denimo za prebivalce Gornjesavske doline izrednega pomena, saj je bil bližje kakor Kranj ali Ljubljana; tam so nakupovali. »Korencu je bil le Beljak – "Bljek" njegovo glavno mesto in tržišče, za Radovljico in Kranj še po odprtju železnice ni imel kaj prida srca. Če je moral Korenec niže dol na deželo, je rekel: "Pojdem v Krajn" ali "dol na Kranjsko". Peš in z vozovi je vse tiščalo le v Beljak, kadar je bil tam kakšen večji semenj. Saj je bil pa tudi Beljak tedaj bolj slovenski kot nemški. Tudi so dajali Korenci svojo



Razstavo sta pripravila kustosa Gornjesavskega muzeja Jesenice Zdenka Torkar Tahir in dr. Marko Mugerli in je bila prvič na ogled lansko jesen v Liznjekovi domačiji v Kranjski Gori, letos tudi že v Galeriji Atrij Tržič. Septembra naj bi jo postavili v okolju naravnega parka Dobrač nad Ziljsko dolino.



Sesalnik, pretihotapljen iz Beljaka v začetku šestdesetih let prejšnjega stoletja



Z razpadom Avstro-Ogrske in s koroškim plebiscitom je bila na Karavankah začrtana državna meja. Za prevoz blaga je bilo treba plačevati carino. Jugoslovanski državljani so iz Avstrije pogosto tihotapili saharin.

dečad v uk rajši na Koroško, "da se bo nemško naučil", ko na Kranjsko. Stare matice v Kranjski Gori tudi kažejo, koliko korenških deklet se je nekdanj možilo na Koroško. Enako so se tudi fantje radi tja priženili, nekateri gospodarji pa so posestvo tu prodali ali dali v najem in si tam dokupili. "Tam se da živeti," so trdili in jim spremembe ni bilo žal. Da so dobile revne Korenke dobre službe – večkrat pa tudi kaj živega nezazelenege – pri bogatih koroških kmetih, tudi povedo matične knjige.«

Pomembno je, da se spoštujemo

»Sodelovanje poteka praktično vse od takrat, odkar so pod Karavankami naselja, in se nadaljuje še danes na različnih področjih. Seveda je prihajalo tudi do kriz, nespozdarnosti pa so posestvo tu prodali ali dali v najem in si tam dokupili. "Tam se da živeti," so trdili in jim spremembe ni bilo žal. Da so dobile revne Korenke dobre službe – večkrat pa tudi kaj živega nezazelenege – pri bogatih koroških kmetih, tudi povedo matične knjige.«

S predmeti, spomini in gradivom na razstavi predstavljajo geografsko in politično ločnico med deželama (območjema). Obenem poudarjajo skupne poti, od

gospodarskih, trgovskih, kmetijskih, tudi transportnih, še posebej z odprtjem železniškega predora (1906) in cestnega predora (1991), do trgovskih povezav. Tudi turističnih, kulturnih, športnih povezav in družinskih, saj skoraj ni družine, ki ne bi imela sorodnikov čez mejo. »Ker v muzeju skrbimo za ohranjanje in predstavljanje kulturne dediščine ob meji, je razstava tudi priložnost, da se spomnimo vseh teh vezi, morda jih celo okrepiamo. Pomembno je, da se poznamo, spoštujemo in

sobivamo, pri čemer nas geografske ovire nikakor ne smejo motiti,« sklene Irena Lačen Benedičič.

Med koroščino in gorenjščino

»Tesna povezanost s Koroško je pglavitna prvina v zgodovinski in kulturni podobi Doline. Od tam so prihajala starejša naseljitvena gibanja. Cerkvi v Ratečah in v Kranjski Gori sta bili koroški podružnici. Naseljevanje s Koroškega se je umirilo šele po letu 1348, ko je usad z Dobrača zasul številne



Po drugi svetovni vojni je v Jugoslaviji na oblast prišel komunistični režim. Karavanke so postale ne le meja med državama, ampak tudi ločnica med kapitalističnim in socialističnim svetom. Za prehod meje je bilo treba pridobiti potno dovolilnico.



Nabožnim slikam (levo) so rekli pojoče table, saj je vgrajeni mehanizem omogočil melodijo. Tabla je iz prve četrtine 20. stoletja, značilna za hiše v Planini pod Golico in Plavškem Rovtu. Kupovali so jih pri mojstru, ki je imel podružnico glasbil v Celovcu.



Razstavo v Galeriji Atrij Občine Trzič sta odprli direktorica Tržiškega muzeja Jana Babšek in direktorica Gornjesavskega muzeja Irena Lačen Benedičič.

Iz zgodovine, po zapisu Marka Mugerlija: »Ziljani so bili znani vozarji, po domače furmani ali žamarji. Razno blago so prevažali predvsem na jug v Italijo in daleč na sever. Na Koroškem so tedaj hudomušno ugotavljali: Kranjci so vsi kramarji, Ziljani pa vsi žamarji (iz nemške besede Saumer). Danes zaslužek še posebno prinaša Ziljanom rastoči tujski promet, posebno gospodarsko korist pa črpa iz evropskega tranzitnega prometa s severa na jug in narobe. Tu dobiva za prehod v Jugoslavijo in dalje na jug in vzhod prav v zadnjem času vedno večji pomen karavanško sedlo čez Koren. Od nekdanj pa reka Ziljca tod odpira skozi gorovje prava "vrata" na jug. Tu je ozki prehod v Kanalsko dolino, ki se ga je prijelo ime Vrata.«

koroške vasi. Koroški vpliv se kaže tudi v narečni podobi, saj Ratečani govore koroški – ziljski govor, od Podkorena do potoka Belce pa jezikoslovci označujejo narečje kot kompromis med koroščino in gorenjščino. Tudi v imenu Gorica za manjši skupni odprt vaški prostor v Ratečah in Kranjski Gori ter Podkorenu, kjer je bilo prizorišče družabnega in gospodarskega življenja vaščanov, najdemo koroški vpliv. Kakorkoli je bila Dolina povezana tako gospodarsko kot kulturno s Koroško vse do zgraditve železnice v Trbiž leta 1870 in v veliki meri še vse do novih meja po prvi svetovni vojni po poti čez Korenski prelaz so gonili prodajat živino na velike letne sejme v Beljak in Podkloster. Očetje so tja pošiljali svoje sinove v uk raznih obrti. Pošiljali so jih tudi na koroške kmetije, da so se tamkaj naučili nemščine. Naprednejši so poslali hčere v dekliško šolo h Gospe sveti, odhajali so na sezonsko delo (golcvt) in na tamkajšnjih sejmih prodajali svojo živino.

Koroška je pomenila Dolincem deželo blaginje, napredka. Od tam so pred prvo vojno prišli tudi prvi kmetijski stroji. « To je delček zgodovine, ki govori o stikih vaščanov Gornjesavske doline s Korošci po zapisih Marka Mugerlija.

Vpregli dva vola in se vrnili z enim

Razstava Karavanke – prostor piovzeav in razhajanj je bila prvič na ogled lansko jesen v Liznjekovi domačiji v Kranjski Gori, letos tudi že v Galeriji Atrij Trzič. Septembra naj bi jo postavili v okolju naravnega parka Dobrač nad Ziljsko dolino. Avtorja razstave Zdenka Torkar Tahir in Marko Mugerli sta poleg strokovne podkovanosti tudi odlična in duhovita pripovedovalca. Preteklost lepo predstavita skozi življenje ljudi pod Karavankami. Tako izvemo, da so Ratečani v začetku prejšnjega stoletja napravljena drva vozili s sanmi – »forali s kurtami« – do Bele peči. Predmet trgovine je bila tudi volna, ki so jo največ odkupili trgovci s Koroške. Tam pa so menjavali tudi domače lane – platno za žita in druge pridelke. Leta 1922 je meja med kraljevinama Jugoslavijo in Italijo razpolovila katastrsko občino Rateče. Večina pašnikov in travnikov ter tri domačije so ostali na italijanski strani, zato je veliko Ratečanov dobilo status dvolastnikov. Nekateri so se še naprej zaposlovali v tovarni žebelj in kasneje verig v Beli peči, drugi so hodili v Trbiž na sezonsko delo, tretji pa so se lotili »šmukljanja«. V Italijo so tihotapili cigarete, žganje, meso, krompir, žabe in polže, nazaj pa prinašali sladkor, riž in drugo. Dvolastniki so tihotapili tudi živino; ko so šli kosit svoj travnik na drugi strani meje, so vpregli dva vola, vrnili pa so se samo z enim. Še lažje pa je bilo takrat, ko so živino gnali na pašo. Vole so kupovali tudi v Kranju in jih prignali v Italijo, kjer je neki kmet vse pokupil.



Punčka kot igrača in še bolj kot posteljni okras iz papirmašeja in celuloidea, kakršne so kupovali v Italiji sredi 20. stoletja



Seznam izdanih domovinskih listov iz leta 1922



Ročni pralni stroj iz časa tik pred prvo svetovno vojno, ki izvira s premožne kmetije koroškega Slovenca v vasi blizu slovensko-avstrijske meje



Prireditve Smuk za trofejno svinjsko glavo 1986. Odnos jugoslovanske politike do turizma se je začel spreminjati v 60. letih, ko si je država prizadevala za prihod tujih turistov. Začeli so s prireditvami Mis narcis, Kmečka ohcet, Srečanje na tromeji ...



Ilustrirani vodnik po cesarsko-kraljevih avstrijskih železnicah na progah Beljak-Tablja in Trbiž-Ljubljana s konca 19. stoletja. V vodniku so predstavljeni kraji in opisana njihova turistična ponudba.



Na sliki Pogačarjeva rodbina iz Plavškega Rovta, ki se je izselila na Koroško po drugi svetovni vojni. So pa družinski člani z obeh strani meje običajno ostali povezani, pogosto so se spletle družinske vezi med Korošci in Gorenjci.

GORNIŠKE VASI

Sele so bile dobro izhodišče

Mednarodno združenje Gorniške vasi je ob lanski dvajsetletnici delovanja medse sprejelo prvo slovensko občino – Jezersko. Pravzaprav to ni bila čisto zares prva slovenska občina, saj so na sosednjem avstrijskem Koroškem Sele že od leta 2013 članica povezave. Sele pod Košuto so znane kot najbolj slovenska občina v Avstriji.

Bojan Wakounig

Odkrivanje in spoštovanje narave namesto velikanskih smučišč, uživanje v majhnih stvarih namesto hrupnih zabav, trajnostni razvoj turizma namesto kratkoročnega zaslužka, to so temeljna vodila združenja Gorniške vasi, za katero je konec minulega tisočletja dala pobudo Avstrijska planinska zveza. Prva alpska naselja so se v združenje, ki upošteva načela o skrbi za naravo in trajnostni razvoj, zapisana v Alpski konvenciji, vključila leta 1998. Danes zveza šteje 27 občin v Sloveniji, Avstriji, Nemčiji in Italiji, med njimi je že od leta 2013 tudi koroška občina Sele kot najjužnejša avstrijska članica.

V turizmu spodbujajo javni promet

Kot pravi selski župan Heribert Kulmesch, članstvo v zvezi prinaša pomembno udeležbo pri promociji v nemškem govornem prostoru, saj združenje Gorniške vasi s spletno stranjo in publikacijami nagovarja zlasti številno občinstvo v Avstriji,

Nemčiji in na Južnem Tirolskem. »Povečan obisk se že pozna, k nam prihajajo ljudje, ki želijo obiskati in spoznati vse včlanjene Gorniške vasi,« ugotavlja Kulmesch. Sele, ki se ponašajo z izjemno naravno kuliso in kulturno dediščino, pestita predvsem dva problema – omejen dostop z javnimi prevoznimi sredstvi, zlasti ob koncih tedna, saj je prav spodbujanje javnega prometa v turizmu eden izmed stebrov Gorniških vasi, ter skromne nastanitvene kapacitete, za zdaj je v vsej občini na voljo le okoli trideset ležišč. »Glede večjih prenočitvenih možnosti pogovori sicer potekajo, nimamo pa še konkretnih dogovorov in še vedno čakamo investitorja.« V sodelovanju s Slovenskim narodopisnim inštitutom Urban Jamnik iz Celovca Sele pripravljajo nov pohodniški zemljevid, v katerem bodo krajevna, gorska in ledinska imena zapisana v knjižni slovenščini, nemščini in selskem slovenskem narečju, načrtujejo pa tudi slovensko različico brošure, ki je v nemščini izšla v okviru združenja Gorniških vasi.

Priložnost za prijeten družinski izlet je vodna doživljajska pot skozi Hajnžev graben, v katerem je nekoč delovalo kar 18 mlinov in štiri žage. Izhodišče je v Selah na Zvrhnjem Kotu, od koder pot vodi ob šumečem potoku do obnovljenega Gornikovega mlina, kjer si je mogoče ogledati njegovo delovanje.



V obnovljenem Gornikovem mlinu si je mogoče ogledati delovanje starih mlinov, kakršnih je bilo v Hajnževem grabnu kar osemnajst. / Foto: Bojan Wakounig

Vabijo gore, Hajnžev graben ...

Informacije o raznolikih priložnostih v občini Sele so na voljo na spletni strani bergsteigerdoerfer.org, ki ponuja osnovne informacije o vseh članicah tudi v slovenščini. V krajih pod več kot desetkilometrskim grebenom Košute še danes skoraj vsi govorijo slovensko, zelo dejavno je slovensko Katoliško prosvetno društvo Planina - Sele s tremi kakovostnimi gledališkimi skupinami, pestro je tudi v škofijskem športnem društvu DSG Sele - Zell. Bogata je ponudba pohodništva, planinarjenja in alpinizma. Vabijo okoliški vrhovi Grlovec, Setiče, Obir in Košuta, ki ima v svojih strmih ostenjih na Cjajnik speljano eno najdrznejših ferat daleč naokoli (samo za izurjene gornike s samovarovalnim kompletom). Priložnost za prijeten družinski izlet je vodna doživljajska pot skozi Hajnžev graben, kjer je nekoč delovalo kar 18 mlinov in štiri žage. Izhodišče je v Selah na Zvrhnjem Kotu, od koder pot vodi ob potoku do obnovljenega Gornikovega mlina, kjer si je mogoče ogledati njegovo delovanje. Izlet je mogoče nadaljevati kot krožno pot, zaradi vetrolopa pa je ta čas priporočljiva vrnitev po poti vzpona.

Občina Jezersko prva članica na slovenski strani

Prav dvojezičnost občine in lega ob meji s Slovenijo sta bila pomembna razloga, da so bile Sele povabljene med članice zveze, saj je občina pomenila tudi izhodišče za širitev zamisli Gorniških vasi v Slovenijo. Kot prva članica južno



V Selah kmetje zgledno skrbijo za ohranitev kulturne pokrajine, kar je eden izmed pogojev za članstvo v zvezi Gorniške vasi. Pogled na Koblo s Košuto v ozadju je najznačilnejši selski motiv. / Foto: Bojan Wakounig



Že skoraj leto dni je občina Jezersko članica zveze Gorniške vasi. / Foto: Tina Dokl

od Karavank se je 26. maja lani s slavnostno prireditvijo Gorniškim vasem pridružil Jezersko – in sicer prav na predlog in s spodbudo Sel. Po dobrem letu novi župan Jezerskega Andrej Karničar, ki je bil aktiven že pri vključevanju v združenje, ugotavlja, da so izkušnje dobre in da je članstvo potrditelj, »... da je to, kar počnemo, prav. In to je predvsem ohranjanje naše narave, kot je. Prepoznani smo kot gorniška destinacija z razvito planinsko infrastrukturo, zanimiva za ljudi, ki radi grejo v hribe in cenijo našo kulturno dediščino in lokalno kulinariko.«

Tako kakor v Selah tudi na Jezerskem opažajo, da k njim prihajajo ljudje prav zaradi dejstva, da so včlanjeni v Gorniške vasi. »Ko obišejo druge podobne vasi v Avstriji, Nemčiji ali na Južnem Tirolskem, se odločijo tudi še za Jezersko.

Možnost večje prepoznavnosti Jezerskega na slovenskem in evropskem turističnem trgu je za nas dolgoročno izredno pomembna,« je prepričan Karničar.

Jagodni izbor najlepših tur

Kot prva članica Gorniških vasi je Jezersko poleg nemške pripravilo tudi slovensko brošuro. Slovenska knjižica je medtem že pošla, ravnino sedaj pripravljajo njen ponatis, hkrati pa tudi različico v angleščini. Zahteva po njej, brošura je namreč del obveznosti zaradi članstva v zvezi, je Jezerjanom pomagala, da so končno strnjeno predstavili svojo občino. »Imamo zelo kvalitetno brošuro, v njej so zbrane informacije o samem pomenu Gorniških vasi do predstavitve območja, priporočljivih tur v poletnem in zimskem času, do tega, kaj se

da pri nas početi, kadar je slabo vreme, in kakšna je mobilnost pri nas. Skratka, to je jagodni izbor najlepših tur nad Jezerskim,« pravi župan Andrej Karničar, ki upa, da bo država podprla občino pri letnih stroških za članstvo v Gorniških vaseh v višini 15 tisoč evrov.

Družna Gorniških vasi se širi

Zamisel Gorniških vasi o trajnostnem turizmu v Alpah s spoštovanjem domače kulturne identitete in upoštevanjem omejitev, ki jih določa narava, se v Sloveniji medtem širi naprej. Na zasedanju mednarodnega upravnega odbora Gorniških vasi 19. novembra lani je bila občina Luče potrjena kot druga destinacija v Sloveniji. Uradno in slovesno bodo Luče v družino Gorniških vasi sprejete v letošnjem letu.

MAJ V KARAVANKAH

Dišeč majski »sneg« na Golici

Ena najbolj očarljivih pokrajin, ki jih je mogoče obiskati v maju, so cvetoči narcisni travniki na Golici. Narcise ali ključavnice, kot jim pravijo domačini, včasih zacvetijo že v aprilu, na višje ležečih pobočjih Golice pa so travniki s tem belim, dišečim »snegom« lahko posuti tudi še v juniju ...

Urša Peternel

Čudovit slavospev narcisam na Golici je napisal že Julius Kugy. Skozi bele narcisne vrtove na vrh Golice je prihajal, piše v knjigi Iz življenja gornika, od telovega do telovega, iz leta v leto, kot na božjo pot k cvetnemu oltarju ... »Kljub lepemu, toplemu vremenu zgodnjega poletja je bilo videti, da je zgoraj zapadel svež sneg, kajti zelena pobočja so bila kot s sladkorjem posuta. Ko sem prišel višje, se je uganka razjasnila. Množice belih narcis so pokrivalo vse gorske travnike, narcise tako lepe in v tolikšnih množinah, da še nikjer in nikoli nisem videl kake cvetice prevladovati tako obilno. Narcis brez kraja, narcise vsepovsod ... Vzpenjal sem se na pravo pravicato narcisno goro.« (Iz življenja gornika, Založba Obzorja Maribor, 1968)

Domačini jim pravijo ključavnice

»Domačini narcisam pravimo ključavnice. Najlepše so v naravi, zato si želimo, da jih obiskovalci ne bi trgali, uničevali ... Ko rožo odtrgaš, ovne ...« pripoveduje predsednik Turističnega društva (TD) Golica Miha Smolej, domačin iz Planine pod Golico, vasi, ki vsako leto v maju s svojimi razcvetenimi narcisnimi

travniki privablja množice obiskovalcev. Narcise oziroma ključavnice običajno zacvetijo maja, včasih že aprila, lahko pa tudi šele junija. Največ jih raste na travnikih med vasicami Plavški Rovt, Prihodi, Planina pod Golico in Javorniški Rovt. Najprej pobelijo nižje ležeče travnike, nekoliko kasneje pa še pobočja Golice, kamor se v maju povzpnejo številni ljubitelji gora in narave.

Na Golico in Španov vrh

Iz vasi Planina pod Golico je urejena planinska pot do Koče na Golici (1579 metrov visoko), ki se začne v Savskih jamah oziroma pri Korlnovem rovu in poteka skozi gozd mimo slapu Bašar do spodnje postaje žičnice in naprej po osrednji poti oziroma zimski poti do Koče na Golici. Povsod so nameščene usmerjevalne table, za pot pa skrbijo člani Planinskega društva Jesenice. Koča na Golici je v maju odprta, v njej je urejena tudi info točka, ki je prva v tem delu Karavank. Planincem so na voljo vodniki, zemljevidi, karte in drugo gradivo z opisi poti in druge informacije, nekaj je tudi planinske literature za mladino in odrasle. Na voljo so tudi promocijska gradiva Turistično-informacijskega



Miha Smolej, mladi predsednik TD Golica, lastnik kmetije Smolej - Uric iz Planine pod Golico, s konjem ob narcisnih travnikih / Foto: osebni arhiv

centra Občine Jesenice. Večina planincev se od kočice povzpne tudi na vrh Golice (1835 metrov visoko). Do kočice je iz Savskih jam poldrugo uro zmerne hoje, do vrha Golice pa še dobre pol ure.

Po besedah Mihe Smoleja je zelo lepa tudi sprehajalna pot iz Planine pod Golico na Španov vrh, iz vasi je kakšnih 45 minut zmerne hoje.

Domačini si želijo, da bi se pohodniki držali sprehajalne poti in ne bi hodili po smučišču, kajti na ta način uničujejo rastišča narcis.

Miss narcis

Vsako leto je osrednja majska prireditev v Planini pod Golico izbor miss narcis. Sicer pa se je v maju mogoče med narcisnimi travniki

mogoče popeljati tudi s kočijo, Miha Smolej, ki vodi kmetijo Smolej - Uric, obiskovalce popelje med najlepša rastišča narcis, pripravlja tudi program za otroke s prikazom življenja na kmetiji in avtohtonih domačih živali: štajerske kokoši, cikastega goveda in posavskega konja. Na kmetiji je mogoče dobiti tudi domač kruh in pecivo.

Na Španov vrh se je mogoče popeljati tudi s sedelnico, predvidoma ob sobotah in nedeljah, za najavljenе skupine pa tudi med tednom.

Pa še to: britanski Guardian je lani med deset evropskih krajev, ki najbolj navdušijo s spomladanskim cvetenjem, uvrstil prav Golico z narcisnimi travniki.

Domačini pripovedujejo pravljico o tem, kako je bog nekoč posvaril čebele, naj ne nabirajo medu ob nedeljah in praznikih. Niso ga ubogale. Zato je med v belih cvetkah zaklenil tako, da jim je ustvaril neprehodno bunčico v stebelcih pod cvetovi. Čebele so bile ukročene, zaklenjene narcise pa so vsaj za domačine postale ključavnice. Botaničarka dr. Nada Praprotnik pa piše, da ima ključavnica, bedenica ali gorska narcisa na slovenskem ozemlju kar 120 različnih imen, ki jih je zbral etnolog Milko Matičetov. Nekatera imena nas spominjajo na čas cvetenja: jurjevke, urbanke, binkoštnice, druga so povzeta po osebnih imenih: ivančice, magdalenke, maričice ...



Rastišča narcis so naravna vrednota, narcisa kot rastlinska vrsta pa je zavarovana, zato je prepovedano njihovo zavestno uničevanje, trganje in rezanje. / Foto: Janko Rabič

POSTNI PRTI

Ko s prti zakrijejo oltarje

Pred veliko nočjo v številnih cerkvah na Koroškem oltarje zakrijejo s postnimi prti, med katerimi so nekateri zelo stari, mnogo pa je mlajših, sodobnejših. Najstarejšega obesijo v Krki. Star je 561 let.

Jože Košnjek

Kar nekaj let je že minilo, odkar mi je Ivanka Kronawetter, rojena Starman (njena starša sta iz Škofje Loke), znana koroška turistična vodička, povedala za koroške postne prte. Aprila leta 2012 sem o njih za Gorenjski glas napisal reportažo. Med letošnjim postom pa smo se na Gorenjskem glasu odločili spoznati to koroško posebnost od blizu. Pred veliko nočjo je za kar dva avtobusa naših naročnikov in bralcev hodilo po sledih

najznamenitejših koroških postnih prtov. Bili smo pri Gospe Sveti, v Krki, Vovbrah in Železni Kapli. Tako smo videli dva najstarejša in dva precej mlajša postna prta.

Postni prti so predvsem izraz ljudske pobožnosti, ko se je bilo treba zazreti vase in se ne spogledovati z oltarjem in oltarnimi podobami, obenem pa je bil kos poslikanega blaga, obešen pred oltarjem, izraz človekovih prizadevanj, da bi se tudi na ta način poklonil in zahvalil Bogu. Prvi postni prti so bili poslikani v devetem stoletju in so

najprej prekrivali le križe in svete podobe, nato pa celoten oltarni prostor. S stoletji so postajali tudi umetniško vrednejši in poslikani z motivi iz Svetega pisma, še posebej iz Jezusovega trpljenja in starozaveznih zgodb o Adamu in Evi, Noetovi barki in Mojzevi poti na goro Sinaj.

Krka in Vovbre

Med 163 registriranimi postnimi prti na Koroškem, tako piše v knjigi *Postni prti na Koroškem* (Fastentuecher in Kärnten), ki je izšla leta 2017 v Celovcu, sta dva še posebnega spoštovanja vredna. Na častnem prvem mestu je najstarejši med vsemi, postni prt v Krki/Gurku na vzhodnem delu Celovške kotline, narisani leta 1458. Meri devet metrov v višino in prav toliko v širino, na njem pa je 99 slikovnih polj s 108 prizori. Petdeset slikovnih polj je iz stare zaveze, 49 pa iz nove. Na laneno platno ga je v tehniki tempere narisal mojster Konrad iz Brež/Friesacha. Pol stoletja kasneje, leta 1504, pa je bil narisani postni prt v Vovbrah/Haimburgu nad Velikovcem. Pravi, da je vovberški postni prt najlepši na Koroškem. V višino meri 4,20 metra, v širino pa 3,80 metra; 36 podob, po šest v šestih vrstah, pa je narisanih v barvah iz kleja. Na našem letošnjem postnem potovanju po Koroški smo si poleg dveh najstarejših v Krki in Vovbrah ogledali še postni prt v cerkvi pri Gospe Sveti na Gosposvetskem polju nad Celovcem, ki ga je v tehniki batik na platno, visoko sedem in široko pet metrov, v letih 1990–1994 naslikal Karl Wolscher. Za konec naše koroške poti pa nam je župnik v Železni Kapli Polde Zunder razložil sporočilo v kapelski farni cerkvi svetega Mihaela obešenega prta, visokega osem in širokega štiri metre. Leta 2013 ga je naslikal koroškoslovenski slikar Valentin Oman in z njim izrazil vero v človeka in njegovo pot iz teme v svetlobo.

Prti pod Karavankami

Če se boste morda med postom prihodnje leto odločili za ogled te koroške posebnosti, vam ne bo treba



Postni prt v Krki je visok kar devet metrov. Letos je bila zaradi restavratorskih del na ogled le četrtnina. / Foto: Grega Flajnik



Vinko Tušek in njegov sin Marko slikata postni prt za župnijsko cerkev svetega Jakoba v Beljaku. / Foto: arhiv družine Tušek

Med 163 registriranimi postnimi prti na Koroškem sta dva še posebnega spoštovanja vredna.

Najstarejši med vsemi je postni prt v Krki / Gurku na vzhodnem delu Celovške kotline, narisani leta 1458, ki meri devet metrov v višino in prav toliko v širino. Približno pol stoletja kasneje, leta 1504, pa je bil narisani postni prt v Vovbrah / Haimburgu nad Velikovcem.

daleč. Seveda se je vredno peljati tudi do Krke in Vovber, kjer sta med postom na ogled dva najstarejša prta, ali morda do Celovca. Krškega so letos začeli restavrirati in ga je bila zato na ogled le četrtnina s podobami iz Stare zaveze. Zanimivi prti pa so v bližnjih cerkvah, kmalu za državno mejo, in pri njihovem nastajanju so sodelovali tudi slovenski umetniki s koroške in naše strani.

V Štefanu na Zilji/St. Stefan an der Gail v Ziljski dolini med postom obesijo zanimiv, sicer manjši prt iz 19. stoletja. Beljaška stolnica svetega Jakoba je ponosna na postni prt iz leta 2004, visok pet in širok 2,4 metra, ki ga je narisala Kranjčana – pokojni slikar Vinko Tušek in njegov sin Marko. Koroški

slovenski umetnik Valentin Oman je pustil v koroški sakralni umetnosti trajne sledi. Poleg že omenjenega prta v Mihaelovi cerkvi v Železni Kapli je od leta 2006 naprej v postnem času njegov prt, visok osem in širok pet metrov, na ogled v župnijski cerkvi v Ločah/Latschach pri Baškem jezeru. Umetnik je dobil idejo leta 1991 v Piranu, ko ga je pretresla tragedija ljudi med vojno na Balkanu. Nedaleč stran, malo čez hrib, je v božjepotni cerkvi Marija na otoku/Maria Woerth ob Vrbskem jezeru med postom na ogled prt dimenzij 5,30 krat 3,30 metra, ki ga je z oljem na platno poslikala Maria Mlecnik - Olinowetz. Z zanimivim prtom se lahko pohvalijo v Borovljah/Ferlachu. Leta 1998 ga je v akrilni tehniki

naslikala Maria Zdouc. Ob vznožju Karavank na koroški strani v Šmarjeti v Rožu/St. Margareten im Rosental obesijo manjši prt s podobo Jezusove smrti na križu, v Žitari vasi/Sittersdorfu pa so ponosni na dva prta, na starejšega, domnevajo, da je iz leta 1946, in mlajšega iz leta 2011, ki so ga naslikali učenci iz domače ljudske šole. Za konec pisanja pa še povabilo na ogled prtov v Dobrli vasi/Eberndorfu in Globasnici/Globasnitz. Dobrolski prt je bil naslikan v drugi polovici 18. stoletja, na njem je podoba Marije z mrtvim Jezusom v naročju oziroma pietá. Globasniški je nastal v 19. stoletju, na njem pa so upodobitve klečečega Jezusa, njegovega kronanja s trnovo krono in smrti na križu.



Kapelski župnik Polde Zunder pred postnim prtom, ki ga je za župnijsko cerkev svetega Mihaela v Železni Kapli naslikal slikar in župnikov prijatelj Valentin Oman. / Foto: Grega Flajnik

Partnerji pri projektu:

Gorenjski Glas



**Mohorjeva
Hermagoras**



xamoom